

In het 'Vijfjarenplan voor de beeldende kunst (Nieuwegein 1990-1995)' is in het woord vooraf door J. A. van Zwieten een verminkte passage terecht gekomen.

De alinea 'Nieuwegein is tot stand gekomen etc...' dient vervangen te worden door onderstaande alinea.

Nieuwegein is via een democratisch proces in twee decennia tot stand gekomen. Twee decennia is een zeer korte tijd voor de bouw van een stad. De stad draagt dan ook de kenmerken van die periode. In het begin van de zeventiger jaren lag de nadruk op de bereikbaarheid van de stad en de produktie van woningen. Eind zeventiger jaren stond de kwaliteit van het wonen centraal met daarbij de nadruk op gezelligheid, c.q. 'kneuterigheid'. De tachtiger jaren lieten een kentering zien: de nuchterheid -gekenmerkt door strakke lijnen- doet haar intrede, mede een gevolg van de krapper wordende geldbuidel.

Woord vooraf

'THE ERA TO WHICH WE OURSELVES BELONG
HAS NOT YET ACQUIRED A NAME OF ITS OWN.'
(H.W. Janson, The History of Art)

Het masterplan voor de beeldende kunst in Nieuwegein ligt voor u.

Volgens de nota 'Nieuwegeinse verbeelding' van juli 1989 dient dit masterplan de inhoudelijke basis te geven en de stuwende kracht te zijn om een opdrachten- en aankopenbeleid voor de beeldende kunst te realiseren.

Als ambtelijk lid van de gemeentelijke commissie voor de beeldende kunst heb ik de totstandkoming van dit masterplan van nabij meegemaakt.

Dat was een boeiende ervaring!

Bijna tien jaar ben ik medeverantwoordelijk geweest voor de vormgeving van Nieuwegein. Nu werd ik gedwongen om door de bril van de kunstenaar naar 'eigen werk' te kijken. De confrontatie was zeker niet vrij van spanning, maar - na enige gewenning - zeer verfrissend. Ik wens u deze ervaring ook toe.

De auteur van dit masterplan is Arnaud Beerends. Hij is beeldend kunstenaar van beroep en heeft een grote kennis van stedenbouw en de relatie tussen stad en beeldende kunst. Zijn masterplan kent drie hoofdthema's, te weten stedenbouw in historisch perspectief, de relatie tussen stedenbouw en beeldende kunst en de beeldende kunsttoepassing in Nieuwegein.

Nieuwegein is tot stand gekomen in twee decennia, de periode 1970 tot 1990, in een democratisch proces. Twee decennia is een zeer korte tijd voor de bouw van een stad. De stad draagt dan ook de kenmerken van die periode. In het begin van de zeventiger jaren de nadruk op bereikbaarheid van werkgelegneheid ten oosten van wonen, eind zeventiger jaren de gezelligheid en begin tachtiger jaren de nuchterheid (en de krappe geldbuidel).

Eén allesoverheersende strakke visie ligt niet aan Nieuwegein ten grondslag. Gelukkig, want dat past niet in een democratisch proces. Steeds is getracht de ruimte zo vorm te geven en zo te ordenen dat burgers zowel als individu en als groep zich hier thuis konden voelen.

Een stad is nooit af. Ik denk niet alleen aan verdere uitbreidingen maar vooral aan het proces van stadsvernieuwing - de aanpassing van het bestaande aan nieuwe wensen en behoeften. Bovendien zijn er in de afgelopen twee decennia weleens zaken onderbelicht gebleven. Kunsttoepassing in de stad is daar een voorbeeld van.

Boven dit voorwoord heb ik een tekst geschreven die aangeeft dat onze tijd - kunstzinnig bekeken - nog geen eigen naam heeft. Als parafraze daarop zou ik willen zeggen: Nieuwegein heeft nog geen eigen gezicht.

Dit masterplan is een duidelijke handleiding om Nieuwegein's gezicht vorm te geven. De Nieuwegeiners zijn het waard.

J.A. van Zwieten,
oud-sectorhoofd Stadsontwikkeling gemeente Nieuwegein.

INHOUDSOPGAVE

inleiding	pag. 3
het ontstaan van Nieuwegein	pag. 4
het stedenbouwkundig plan	pag. 5
visuele analyse	pag. 7
uitgangspunten en beeldend programma	pag. 11
appendix I de ideale stad in de openbare ruimte	pag. 19
appendix II de beeldende kunst in de openbare ruimte	pag. 22
Appendix III de hedendaagse stad en de 'roots' van Nieuwegein	pag. 24
nabeschouwing	pag. 29

inleiding

Op 15 maart 1991 bestaat Nieuwegein twintig jaar. Het is dan twee decennia geleden dat de gemeenten Vreeswijk en Jutphaas werden opgeheven en opgingen in de nieuw gevormde gemeente Nieuwegein.

Twintig jaar geleden telde Nieuwegein circa 14.000 inwoners, te weten de oorspronkelijk bewoners van de voormalige gemeenten Vreeswijk en Jutphaas.

Eind vorig jaar telde Nieuwegein bijna 60.000 inwoners, ongeveer 46.000 meer dan op de stichtingsdatum.

Ten behoeve van deze 46.000 inwoners is er de afgelopen jaren een volledig nieuwe stad gebouwd.

Op dit moment is het bouwplan aan een eerste afronding toe.

De plannen voor de uitbreiding van het stadscentrum en de voorbereiding van de bouw van het kantorenpark Nieuwraven verkeren in een vergevorderd stadium.

Met de bouw van het eerste deel van de woonwijk Galecop wordt binnenkort begonnen.

Momenten als deze lenen zich bij uitstek voor een terugblik, of zo men wil, een op een volgende beleidsfase gerichte evaluatie. Samenvallend met dit moment - en wellicht ook wel in samenhang hiermee - is besloten een meerjarenplan te ontwikkelen ten behoeve van een beleidsmatige inbreng vanuit de beeldende kunst.

Tot voor kort vervulde de beeldende kunst nauwelijks een rol bij de beeldbepaling van het stedelijk milieu.

Dat laat zich verklaren door de keuzen van de jaren zestig en zeventig.

De architectuur en de stedenbouw uit de jaren vijftig en zestig zijn vorm- vijandig, die uit de jaren zeventig anti-stedelijk.

Halverwege de zeventiger jaren is er sprake van een heroriëntatie. Er ontstaat een hernieuwde aandacht voor de betekenis van de stad als draagvlak van het sociale en culturele leven.

Architectuur en stedenbouw mogen zich weer profileren vanuit hun beeld- c.q. bevelingswaarde.

Parallel aan deze ontwikkeling herkrijgt de beeldende kunst in de openbare ruimte, haar legitimiteit.

Het initiatief om te komen tot een masterplan, dient gezien te worden in het licht van deze ontwikkeling.

Zoals aangegeven in de opdrachtoomschrijving dient het eerste deel van het masterplan te bestaan uit een nota van uitgangspunten en een visuele analyse.

Dit is noodzakelijk omdat zo een basis gelegd wordt voor de keuzen die er ten aanzien van de inbreng vanuit de beeldende kunst gemaakt dienen te worden.

Betreffende keuzen komen vanuit twee, elkaar aanvullende invalshoeken, tot stand: te weten die vanuit de beeldende kunst en die vanuit de raakvlakken met stedenbouw en architectuur.

Uitgangspunt daarbij is, dat de beeldende kunst in de openbare ruimte op een dubbele legitimiteit dient te berusten: die vanuit de beeldende kunst zelf - en die vanuit haar betekenis in wisselwerking met de openbare ruimte.

Zo'n wisselwerking behoeft overigens niet persé te berusten op een harmonie-model en dient allerm minst gedragen te worden door waardevrije uitspraken.

Een volwassen samenleving dient waar nodig met zichzelf in conflict te treden.

Ook op dat punt kan de beeldende kunst, in het bijzonder die beeldende kunst welke zich in de openbare ruimte bevindt, een rol van betekenis spelen.

De uitgangspunten die ten grondslag liggen aan het plan zijn onderbouwd met drie appendices. Appendix III behandelt de hedendaagse stad en probeert daarbij helderdheid te verschaffen over de 'roots' van Nieuwegein.

het ontstaan van nieuwegein

korte geschiedenis

De eerste in Nederland verschenen nota Ruimtelijke Ordening (1958) ging er al van uit dat de vier grootste steden van het land binnen afzienbare tijd niet meer in staat zouden zijn, de snel groeiende woningbehoefte binnen de eigen grenzen op te vangen.

Voor de gemeente Utrecht bijvoorbeeld voorziet men rond 1960 een overloop van ± 20.000 personen. Latere schattingen leiden zelfs tot een raming van 100.000 personen. Het provinciaal bestuur van Utrecht neemt naar aanleiding van deze nota het initiatief tot het instellen van een speciale commissie. De commissie krijgt tot taak, na te gaan hoe het te tekort aan woonruimte kan worden opgevangen.

De commissie adviseert tot het stichten van een satelliet-stad. De stad dient gebouwd te worden in het gebied rond de kernen van de gemeenten Vreeswijk, Jutphaas en IJsselstein.

Jutphaas en Vreeswijk kunnen zich in dat voorstel vinden. IJsselstein haakt af.

Interessant bij het tot stand komen van Nieuwegein is de rol van de gedeputeerde jonkheer De Geer van Oudegein.

Zijn familie is eigenares van de gronden die liggen tussen genoemde gemeenten, inclusief het landgoed Oudegein.

Bedongen wordt dat de nieuwe gemeente deze gronden koopt. Voorwaarde daarbij is dat er rond het familie-kasteel een stadspark wordt aangelegd.

Zowel de provincie als het rijk gaan met de plannen akkoord. Aansluitend nemen de gemeenten Jutphaas en Vreeswijk het initiatief tot de ontwikkeling van een intergemeentelijk structuurplan. Uitgangspunt daarbij is de bouw van een gemeente van 50.000 inwoners. Om die doelstelling te bereiken moeten er tussen 1971 en 1985 16.000 woningen gebouwd worden.

Na het gereed komen van het structuurplan dient er een gemeentelijke herindeling plaats te hebben.

In 1971 gaan de gemeenten Jutphaas en Vreeswijk daarbij op in de nieuw te vormen gemeente Nieuwegein.

De opdracht tot het ontwerpen van betreffend structuurplan wordt verleend aan de planologen/stedebouwkundigen Kuiper, Launspach en Goudappel. Het door hen ontwikkelde "Voorontwerp-structuurplan" wordt in 1969 goedgekeurd.

Uitgangspunt van het plan is een functionele samenhang tot stand brengen tussen de gemeenten Nieuwegein en Utrecht. Binnen die samenhang krijgt Nieuwegein de status van Sub-city.

Hoofddoelstelling is, het zo snel mogelijk opvangen van de Utrechtse woningbehoefte. Rond 1985 moet de ruimtelijke capaciteit voor wat de woningbouw betreft volledig zijn ingevuld. De ontwikkeling van de eigen (Nieuwegeinse) werkgelegenheid zal pas later aan de orde komen.

Gelet op deze doelstelling wordt het stedebouwkundig plan voornamelijk bepaald door een op Utrecht gerichte ontsluitingsstructuur. Een soort navelstreng waarin zowel de ontwikkelings- als de afhankelijkheidsgarantie wordt vastgelegd.

Door deze afhankelijke positie ten aanzien van de stad Utrecht is de nieuw gevormde gemeente in hoge mate afhankelijk van de inbreng van externe deskundigen. Onder meer door het ontbreken van een eigen apparaat en de daarbij behorende know-how. Ook is de gemeente nauwelijks in staat de draagwijdte van deze externe inbreng behoorlijk te beoordelen.

Vanaf 1974 krijgt de gemeente meer greep op het beleid. Er komt vanaf dat moment een eigen burgemeester, een eigen directeur gemeentewerken en een jaar later een eigen stedebouwkundige.

Een goed voorbeeld van de eigen inbreng is de discussie rond het Sint Antonius Ziekenhuis. Dit van oorsprong Utrechtse ziekenhuis moet uitwijken naar Nieuwegein.

De leiding van het ziekenhuis wenst echter een bouwlocatie aan de grens van de gemeente van herkomst, te weten in de Galecop-polder.

De inbreng van het gemeentelijk apparaat heeft er toe geleid dat ondanks de weerbarstige opstelling van het ziekenhuis, de bouw niet in Galecop maar aan de rand van het stadscentrum gerealiseerd wordt.

het stedebouwkundig plan

Het te bebouwen grondgebied van Nieuwegein wordt begrensd door de snelwegen A2, A12 en de geprojecteerde weg A27. Aan de zuidzijde wordt het gebied begrensd door de rivier de Lek.

Het Merwedekanaal en het Lekkanaal, met in het verlengde het Amsterdam-Rijnkanaal zijn de belangrijkste waterwegen die de gemeente doorsnijden.

De A.C. Verhoefweg, de Plettenburgerbaan, de 's Gravenhoutseweg, de Zuidstedeweg en de Wijkerslootseweg vormen samen een H-vormige wegenstructuur: de ruggegraat van de gemeente.

De sneltram verbindt Nieuwegein zowel met Utrecht als met IJsselstein.

Uitgangspunten van het stedebouwkundig plan zijn:

- * de H-vormige wegenstructuur;
- * de scheiding van wonen en werken;
- * het behoud van de eigen identiteit van de dorpskernen van Vreeswijk en Jutphaas;
- * de aanleg van een stadspark rond het kasteel Oudegein;
- * de keuze voor een 'groene' stad.

Door de 'maatschappelijke' reactie op de in de jaren zestig gerealiseerde hoogbouw en de daardoor ontstane grootschaligheid en monotonie wordt besloten Nieuwegein te ontwikkelen vanuit een 'woonerfstructuur'.

Op grond van dat uitgangspunt worden er naast de kernen Jutphaas en Vreeswijk een twaalfstal woonkernen gerealiseerd.

Het worden relatief zelfstandige, naar binnen gekeerde kernen. Het naar binnen gekeerde karakter wordt versterkt doordat in vele gevallen de scholen in het hart van de kern gesitueerd worden.

De H-vormige wegenstructuur fungeert als aanlegsteiger.

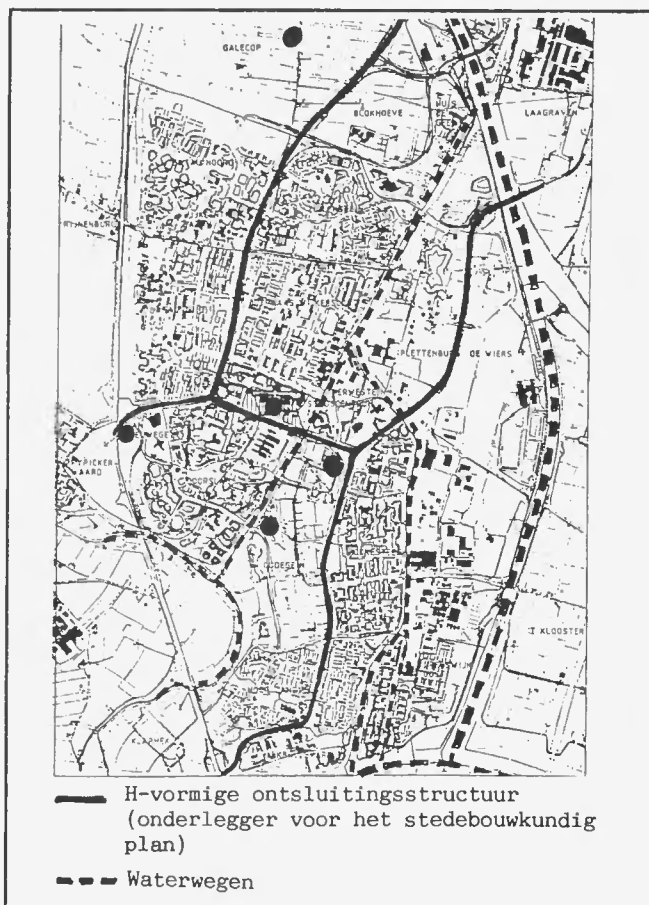
De eerste woonkernen worden gebouwd in de directe omgeving van Jutphaas en Vreeswijk; dit vanwege de daar aanwezige winkels.

'Hot items' in die tijd zijn 'optimale diversiteit' en 'inspraak'.

Om een optimale diversiteit te bereiken wordt per deel-project een bouwteam samengesteld. In dit team hebben een stedenbouwer, een architect en een aannemer (projectontwikkelaar) zitting. Door het aantrekken van architecten van duidelijk uiteenlopende signatuur probeert men een gevarieerd en levendig stadsbeeld te bereiken.

Omdat inspraak een tijdrovende aangelegenheid is, wordt er voor de wijk Doorslag een inspraak-simulatieproject gestart.

Inspraakdeskundige is de sociograaf Hedy d'Ancona.

Zij ontwikkelt de 'elk wat wils' formule, aangeduid als 'hagelslag-structuur'. Het kernbegrip is 'grote heterogeniteit in homogene bedding'.

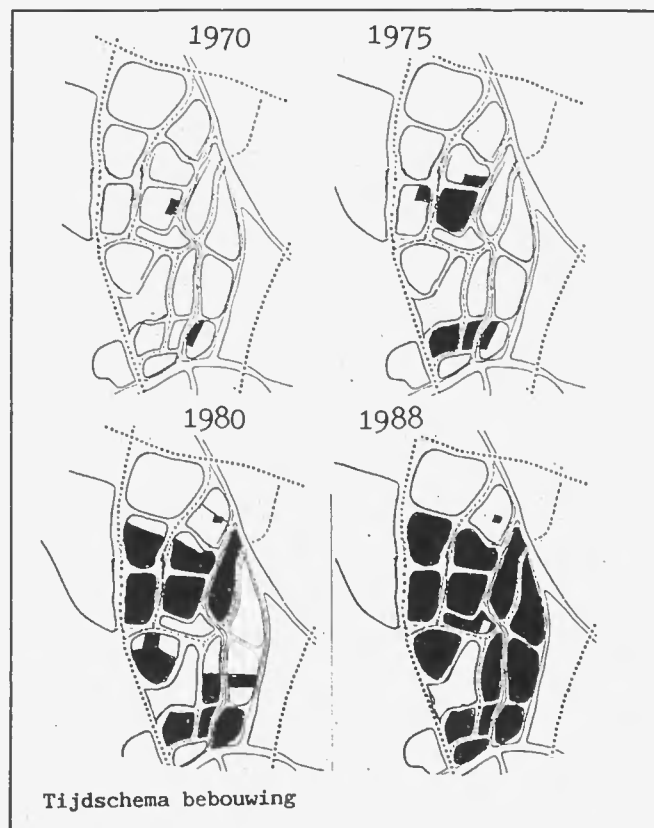
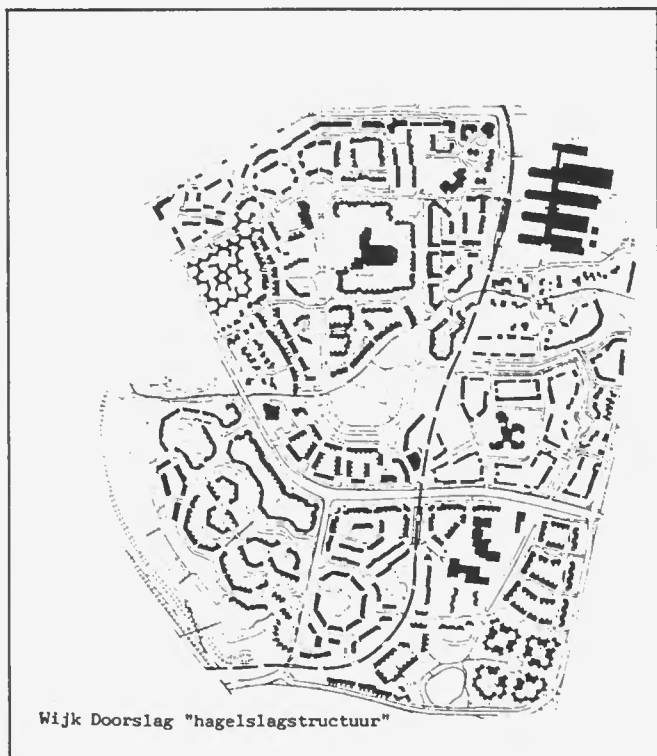
Dit experiment leidt niet tot een vervolg. Dit betekent niet dat er op andere locaties binnen Nieuwegein geen fraaie voorbeelden van de 'hagelslag-structuur' te vinden zijn.

De eerste Nieuwegeinse woningen (in feite bestaande uitbreidingsplannen van de oorspronkelijke gemeenten Jutphaas en Vreeswijk), worden gebouwd op een opgespoten zandlaag. Hetzelfde is gebeurd met de H-vormige wegenstructuur.

Dit principe wordt in 1971 verlaten. Men besluit verder te bouwen op het oorspronkelijke polderniveau. Dit wordt mogelijk door het grondwaterniveau een halve meter te verlagen. Gevolg van dit principe is wel dat ongeveer tien procent van het grondoppervlak uit open water dient te bestaan. Dit verklaart de veelheid aan grachtjes, weteringen, sloten, vijvers en andere vormen van wateroppervlak binnen de woonwijken.

Een andere gevolg is dat de ontsluitingswegen boven het nieuwe maaiveld komen te liggen.

Bij de ontwikkeling van het stadscentrum leidt dit, gebruik makend van de twee aanwezige niveaus, tot de introductie van een derde niveau: split-level.

Door deze formule heeft men het centrumgebied kunnen onderbouwen met parkeergarages. Deze garages bevinden zich op polderniveau. Het wegennet geldt als tussenniveau, terwijl het dak van de parkeergarages het derde niveau vormt.

Deze ingreep werkt sterk beeld bepalend. Het centrumgebied lijkt op een soort terp gebouwd te zijn. Mede als gevolg van het contrast met de omgeving, versterkt dit het City-effect.

Bij de bouw van het Antonius Ziekenhuis wordt deze methode niet gebruikt. Mede als gevolg van de omliggende parkeerterreinen wordt het ziekenhuis omgeven door een niet-stedelijke leegte. Het ziekenhuis mist daardoor de aansluiting bij het stadscentrum.

Dit euvel wordt nog versterkt door de ligging. Bij het ontwerpen van dit complex hebben de randvoorwaarden van de plek waar gebouwd moest worden, geen enkele rol gespeeld. Het voor Galecop ontworpen ziekenhuis wordt plompverloren langs de Zuidstedeweg geparkeerd.

Naast specifieke werkgebieden zoals Plettenburg-De Wiers en het kantorenpark Nieuw-raven kent het stadscentrum een gemengde bestemming.

Dit geldt eveneens voor het gebied tussen de Poort van Nieuwegein en het stadscentrum.

visuele analyse

De stadsplanning van Nieuwegein en daarmee het beeld van de stad wordt bepaald door het stempel dat drie opeenvolgende perioden op de stad gedrukt heeft.

Ze zijn gemakshalve aangeduid als de perioden rond de jaren zestig, zeventig en tachtig. Kenmerkend voor de verstandhouding tussen deze perioden is, dat de periode zeventig in hoge mate geformuleerd is vanuit de kritiek op de stedenbouwkundige uitgangspunten van de jaren vijftig tot en met zestig.

De jaren tachtig distantiëren zich zowel van de jaren vijftig tot en met zestig als van de oplossingen die begin zeventiger jaren worden aangedragen.

In de inleiding op zijn boek *Stadtraum*, in *Theorie und Praxis*, schrijft Rob Krier: "Der Leitfaden, der durch dieses Kapitel führt, ist die Erkenntnis, das in unseren modernen Städten der traditionelle Begriff des Stadtraumes verloren gegangen ist. Was dieser Verlust bewirkt, ist allen Stadtbewohnern bekannt, die mit offenen Augen leben und die sensibel genug sind, die städtebaulichen Leistungen der Gegenwart und der Vergangenheit miteinander zu vergleichen und den Mut haben, sich ihr Urteil über diese Entwicklung zu bilden."

Hij laat het echter niet bij deze kritiek en stelt verder: "Mit dieser Feststellung allein ist der Städtebauforschung wenig gedient. Er muss schon klar definiert werden, was unter Stadtraum zu verstehen ist und welche Bedeutung er im Stadtgefüge hat, damit im Anschluss daran geprüft werden kann, ob dieser Begriff Stadtraum im heutigen Städtebau noch eine Berechtigung hat und weshalb."

Terugblikkend op voorgaand tekst-gedeelte kan het vermoeden ontstaan dat de geboorte van Nieuwegein niet zonder meer onder een gelukkig gesternte heeft plaats gehad. De stad bestuderend, wordt dit vermoeden helaas niet tegen gesproken.

De signatuur van Nieuwegein wordt bepaald door vier elementen:

- een goed georganiseerde verkeersafwikkeling;
- aandacht voor de woning en de directe woonomgeving;
- het ontbreken van een tussenliggende structuur;
- het ontbreken van een beeldplan.

Trekt men een vergelijking met het ideaalbeeld van de renaissance stad (de structuur van de stad wordt gerelateerd aan die van het menselijk lichaam), dan verkeert Nieuwegein in het stadium van de kopvoeter (het menselijk lichaam zoals uitgebeeld door een kind dat net kan tekenen).

Nieuwegein bevindt zich op dat punt helaas niet in een uitzonderingspositie. Dit betekent dat er de komende decennia heel wat gesleuteld moet worden aan onze nieuwe steden.

Menig bestuurder zal zich de komende tijd moeten verdiepen in herstructureringsplannen, verstedelijkingsnota's en dergelijke.

Het verdriet van Nieuwegein gaat terug tot het in 1969 goedgekeurde 'voorlopige structuurplan'. Haastige spoed, leidt er toe dat er geen tijd is om het voorlopige plan om te zetten in een definitief plan.

Het plan wordt gekenmerkt door een één dimensionale optiek.

Het berust op een verkeersafwikkelingsplan en vertoont nauwelijks een stedenbouwkundige dimensie.

Nedereindseweg met Fort Jutphaas.

De brug over het Amsterdams-Rijnkanaal werd in 1972 gesloopt.

Het mist zowel een sociaal-cultureel, als een ruimtelijk en/of beeldend kader. Desalniettemin dient het als uitgangspunt voor de nieuw te bouwen stad.

Naast het eerder onder c genoemde gemis gaat het plan slechts in beperkte mate in op de specifieke topografische gegevens van betreffende locatie.

Afgezien van de op Utrecht gerichte wegenstructuur, had dit plan op ieder willekeurig braakliggend gebied gerealiseerd kunnen worden.

Zo worden waterwegen die het gebied doorsnijden niet benut en worden de mogelijkheden die het in de schoot geworpen stadspark biedt, genegeerd.

Dit geldt ook voor het Fort Jutphaas. Door het verbreken van de verbindingsweg over het Amsterdam-Rijnkanaal is dit fort, dat een markante plek had kunnen zijn binnen de nieuw te vormen stad, geïsoleerd geraakt. Eén van de positieve punten in het plan is de beslissing om de dorpskernen van de twee flank-gemeenten Jutphaas en Vreeswijk, ongemoeid te laten.

Een tweede positief punt is de keuze om het nieuw te bouwen stadscentrum in het hart van het plangebied te bouwen.

De keuze van de uiteindelijke locatie is echter willekeurig.

Als argument voor die keuze geldt de ligging aan de dwarsbalk van de H-vormige wegenstructuur.

Het stadscentrum

Het mag een gelukkige omstandigheid heten dat men pas in het begin van de jaren tachtig daadwerkelijk begonnen is met de realisering van de plannen voor het stadscentrum.

De doelstelling, een levendig en gevarieerd stadsbeeld te creëren krijgt hier gestalte. Naar mate de bebouwingsdichtheid toeneemt en het beeld complexer en meerduidiger wordt, zal ook de uitstraling op de omgeving een grotere reikwijdte krijgen.

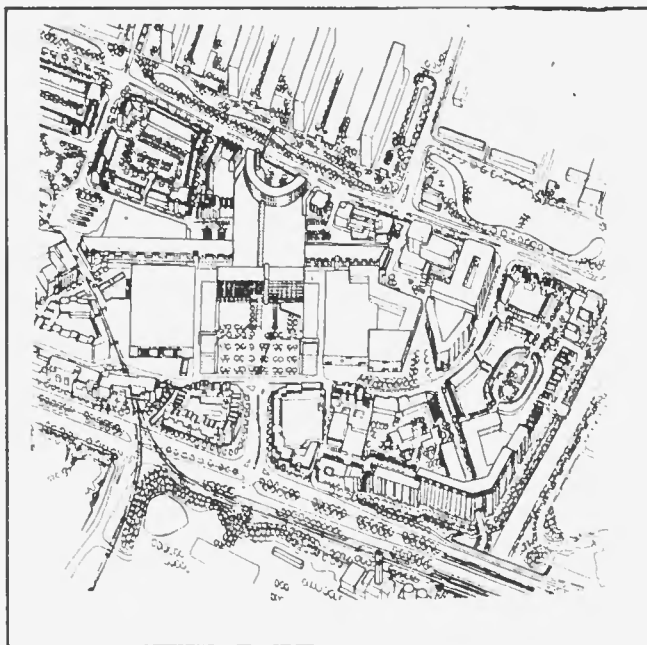
De markt, onderdeel van de door Hoogstad en van Tilburg gebouwde winkelpromenade, vormt samen met deze promenade een van de weinige expliciet openbare gebieden van Nieuwegein.

Het is derhalve een juiste keuze geweest om via de beeldende kunst, aan de betekenis van dit gebied een extra dimensie toe te voegen.

De uitstraling die van het stadscentrum uitgaat, is echter niet in staat de struc-

turele tekortkomingen in de omliggende gebieden te verdoezelen.

De consequenties van deze tekortkomingen leggen een zware hypotheek op de ontwikkelingsmogelijkheden van dit gebied. Cosmetische ingrepen bieden geen soelaas.

De H-vormige wegenstructuur

De H-vormige wegenstructuur loopt als een scheidend en daarmee isolerend element door het plangebied. Volgens het a.b.c. van de stedenbouw dienen deze wegen, zeker daar waar ze deel uit maken van de stedelijke structuur, een meerduidig karakter te hebben. Ze dienen zowel in letterlijke als overdrachtelijke zin een bindende, verbindende, begeleidende en structurerende functie te vervullen.

Voorbeelden te over: de boulevards in Parijs, de Avenue's in New York, de Maliebaan in Utrecht, de Ceintuurbaan in Amsterdam of meer recentelijk de Coolsingel of de as Blaak/West-Blaak in Rotterdam.

Bij het merendeel van genoemde voorbeelden wordt het karakter van deze verkeersaders voor een deel bepaald door de wisselwerking tussen het karakter van de weg en dat van de aard en bestemming van de aanliggende bebouwing.

Bij de Maliebaan daarentegen is het vooral de cultureelrijke (aangelegde) en daarmee stedelijke organisatie van de groenvoorziening die bepalend is voor het sterk autonome, naar zichzelf verwijzende karakter van deze verbindingroute.

Naast de wegen welke deel uitmaken van de H-structuur, kent het stadsplan een categorie van wijk-ontsluitingswegen. Deze voeren van de H-structuur naar de verschillende wijkjes, woonerven of clusters en fungeren tevens als verbindingswegen tussen deze wooneenheden. Ook deze wegen hebben meer een scheidend dan een verbindend karakter en vertonen nauwelijks enige belevingswaarde.

Zoals reeds genoemd, dient het meest gecompliceerde probleem zich aan in het gebied rond het centrum. En wel in de zone waarin zich zowel het stadscentrum als de Poort van Nieuwegein bevinden, als ook het Antonius Ziekenhuis en het stadspark.

Er zijn ontwikkelingen gaande waarbij deze, nagenoeg van elkaar gescheiden gebieden naar elkaar toe groeien.

Deze ontwikkeling wordt echter geblokkeerd door consequenties verbonden aan eerder genomen beslissingen of door het resultaat van weliswaar eerder aan de orde gestelde, maar niet naar tevredenheid opgeloste problemen.

Problemen spitsen zich toe op de bebouwing langs de Wijkerslootweg en de ligging van het Antonius Ziekenhuis. De besluitvorming in dit verband heeft tot onbevredigende compromissen geleid. Dit mede omdat er geen bijgewerkt structuurplan, noch een beeldplan voorhanden was.

Het stadspark

De vraag dient zich aan of, zo het stadspark geen onderdeel vormde van de pakketdeal tussen de gemeente en de familie De Geer, er überhaupt een stadspark gekomen zou zijn.

Aan de noord- en oostzijde is het park zowel door toedoen van de H-structuur als vanwege het tracé van de sneltram - van de bebouwing afgesloten. Aan de zuidzijde wordt de relatie geblokkeerd door sportaccommodaties. Bovendien is aan de zijde van de Hollandse IJssel geen gebruik gemaakt van de mogelijkheden die de confrontatie tussen stadspark en bebouwing kan opleveren.

De verbindingsweg tussen de wijken Doorslag en Hoogzandveld die door het park loopt, levert op bescheiden wijze een bijdrage aan de ontsluiting van het park.

In formele zin werd met de aanleg van het stadspark voldaan aan de normeringsvoorwaarden van de Rijks Planologische Dienst (er werd per inwoner naast 24 m² blok-, buurt- en wijkgroen, 16 m² stadspark aange-

legd). De wijze waarop deze norm is toegepast verwijst echter niet naar een creatieve, maar naar een boekhoudkundige benadering.

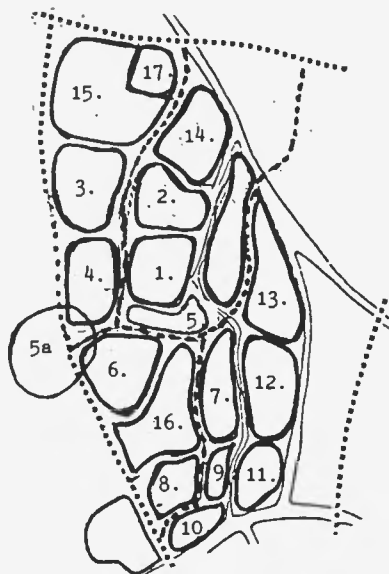
De woonwijken

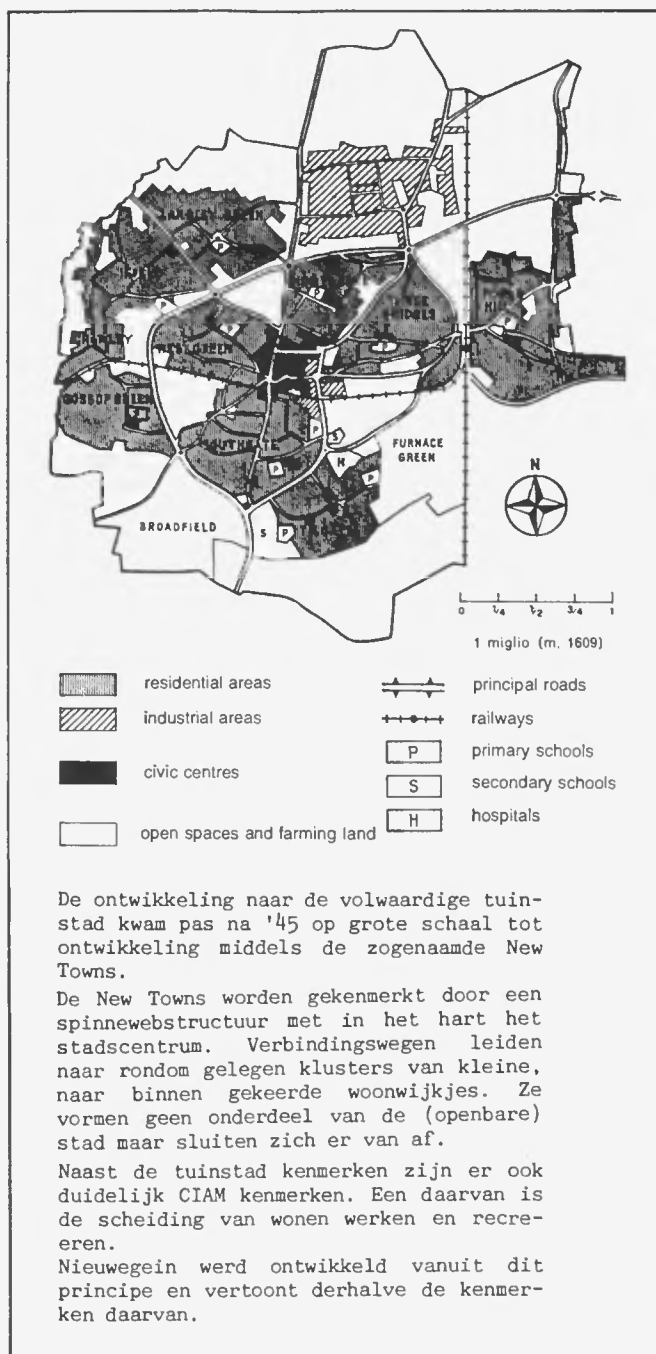
Zoals gezegd is er binnen Nieuwegein een duidelijke aandacht voor de woning en de directe woonomgeving.

Deze kwaliteit komt voor rekening van de architecten en stedenbouwers die bij het ontwerp van de woonerven, woonclusters of wijkjes betrokken zijn geweest. Evenzeer prijzenswaardig is het streven om de monotonie te doorbreken, eigen aan de randvoorwaarden waarbinnen woongebieden gebouwd moesten worden.

Nieuwegein (indeling wijken)

1. Jutphaas/Wijkersloot
2. Zuilenstein
3. Batau-Noord
4. Batau-Zuid
5. Stadscentrum/Merwestein
- 5a Poort van Nieuwegein
6. Doorslag
7. Fokkesteeeg
8. Hoog-Zandveld
9. Zandveld
10. Lekboulevard
11. Vreeswijk
12. De Wiers (werkgelegenheid)
13. Plettenburg (werkgelegenheid)
14. Blokhoeve/Huis de Geer
15. Galecop
16. Park Oudegein
17. Nieuwraven (werkgelegenheid)

Geconstateerd moet echter worden, dat dit streven niet tot het beoogde resultaat geleid heeft. Sterker nog, naar mate men exotischer woonvormen of schakelvormen bedacht, werd het resultaat monotoner; de monotonie van de eindeloze variatie op het zelfde thema. Daarnaast manifesteren zich nog andere bijverschijnselen zoals een te grote sociale controle en het daarbij behorende gevoel van onvrijheid.

Terugblikkend blijken de enigszins traditionele wijkindelingen tot de meest bevredigende woonsituaties te leiden. Ze worden gekenmerkt door een zekere anonimiteit, helderheid en overzichtelijkheid.

Voorbeelden zijn de wijken Vreeswijk-Oost, Hoog Zandveld en het aan de Wijkerslootweg gelegen deel van Batau-Zuid.

De bovengenoemde eigenschap is echter eenduidig. Woning en woonomgeving zijn op elkaar aangewezen en vormen geen onderdeel van een groter geheel.

Ook daar waar de woonomgeving gecompleteerd wordt met gazons, trapveldjes of andere vormen van recreatief groen is het begrip 'openbare ruimte' niet aan de orde.

De wereld van deze woonwijken is een kleine wereld met als trefwoorden gezelligheid, huiselijkheid en veiligheid. De vreemdeling heeft er niets te zoeken en de buitenwereld lijkt ver weg.

De werkgelegenheidsgebieden

Aan de oostzijde van de gemeente bevindt zich het werkgelegenheidsgebied **Plettenburg/De Wiers**. Omdat dit gebied aan de industrieterreinen van de voormalige gemeenten Vreeswijk en Jutphaas grenst, is er een directe relatie met de aangrenzende woongebieden.

Deze twee raakpunten uitgezonderd, is het één van de rest van Nieuwegein ontkoppeld gebied, ingesloten tussen het Lekkanaal en het Amsterdam-Rijnkanaal.

De Plettenburgerbaan, een van de poten van de H-structuur doorsnijdt het gebied en verbindt het met A12.

Eind jaren zeventig wordt het gebied bouwrijp gemaakt en verkaveld.

Het aantal bedrijven dat zich hier vestigt groeit gestaag. Wat opvalt is de toenemende tendens van bedrijven om zich door middel van 'representatieve architectuur' te profileren.

Het gebrek aan samenhang binnen dit gebied laat een ongewenst contrast zien tussen het streven naar representatie en de nauwelijks aan dit gegeven appellerende terreinindeling.

Anders ligt het bij het te ontwikkelen kantorenpark **Nieuwraven**.

Dit gebied ligt aan de uiterste noordrand van Nieuwegein, dicht bij de snelweg A12. Het is goed bereikbaar met het openbaar vervoer. Het sneltramtracé dat van Utrecht naar Nieuwegein leidt, wordt zodanig uitgebreid dat het door Nieuwraven voert.

Een gemeentelijke publikatie omschrijft het gebied als volgt: "Nieuwraven is ontworpen vanuit een uniek samenhangend ruimtelijk concept en zal daardoor zijn karakter als één geheel aan de buitenwereld tonen.

Het ontworpen landschap zal dan ook een eenheid gaan vormen met de bebouwing. Het kantorenpark heeft een lage bebouwingsdichtheid. In een gebied van 35 hectaren wordt ongeveer 120.000 m² kantoorvloer gerealiseerd op een bebouwingsoppervlak van circa 25.000 m². Er blijft ongeveer 325.000 m² beschikbaar voor andere toepassingen. Er is royaal ruimte voor de aanleg van bijzondere landschappelijke elementen."

Het derde werkgelegenheidsgebied is de Poort van Nieuwegein.

Liggend langs de snelweg Utrecht-Den Bosch, geldt het met recht als de Poort van de gemeente.

Door middel van dit gebied wordt de entree van Nieuwegein markant aangezet.

uitgangspunten beeldende kunst en beeldend programma

Door middel van voorgaande inventarisatie is geprobeerd datgene wat Nieuwegein karakteriseert in beeld te brengen. Dit met de bedoeling om vanuit dat gegeven na te gaan op welke wijze de beeldende kunst kan bijdragen aan het proces van verstedelijking. Onder verstedelijking wordt verstaan het uitbouwen van de stad tot een complex, levendig en meerduidelijk geheel.

Wij dienen ons daarbij te realiseren dat dit een proces van jaren, zo niet van decennia is. Toch is het nu al mogelijk daartoe belangwekkende aanzetten te geven.

Door het maken van de juiste keuzen kan dit proces in belangrijke mate gestuurd en waar nodig een bijgestuurd worden.

De inventarisatie maakt duidelijk waar wel

en waar geen aanknopingspunten liggen, welke uitgangspunten wel en welke niet gehanteerd moeten worden. Met andere woorden: welke invalshoeken het meeste rendement zullen opleveren.

Het is van groot belang om alle mogelijkheden van de beeldende kunst eerst goed in kaart te brengen. Aansluitend kan zo nagegaan worden hoe de beeldende kunst in samenwerking met architectuur en stedenbouw een eigen - en waar nodig - eigenzinnige bijdrage kan leveren aan de pluriformiteit en meerduideligheid van de stad.

Uit de visuele analyse blijkt dat het stadsbeeld van Nieuwegein duidelijke beeld dragers mist. Deze beeld dragers zijn ruimtegeledende elementen. Te denken valt aan markante gebouwen op markante plekken, zichtlijnen ontwikkeld vanuit de stedenbouw, beeldbepalende telkens terugkerende motieven (sequenties) en dergelijke. Kortom duidelijke herkenbare en als zodanig karakteristieke structuren en/of mijlpalen binnen die structuren.

Doorgaans vormen dit soort gegevens de vertrek- of aanknopingspunten voor de beeldende kunst. Vergelijkbaar met de overlappingsmomenten bij een estafette waarop de ene loper(ster) het stokje overgeeft aan de ander.

Het nagenoeg ontbreken van deze aanknopingspunten noopt de beeldende kunst tot het creëren van haar eigen beeld dragers. De beeldende kunst is genoodzaakt slechts ten dele, in te spelen op de startpunten welke vanuit architectuur en stedenbouw worden aangereikt.

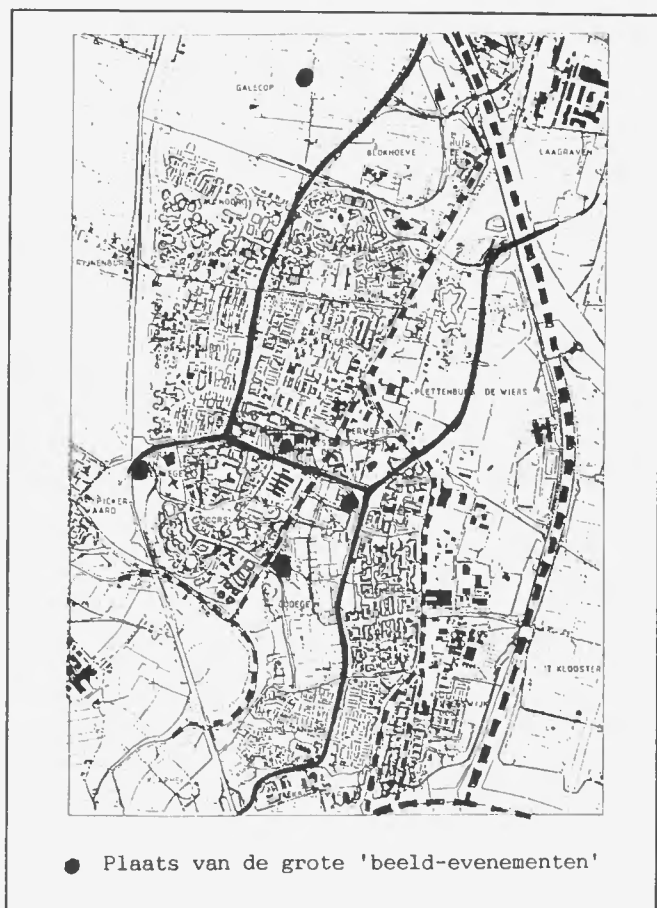
Deze keuze biedt de beeldende kunst de mogelijkheid om op een unieke en specifieke wijze een stempel te drukken op het beeld van de stad.

Noodzaak is wel dat de beeldende kunst zich op eigen noemer en zo mogelijk pregnant en intrigerend profileert.

Gelet op het bovenstaande is het plan voor de beeldende kunst gebaseerd op een indeling in meerdere categorieën. Te weten groot, midden en klein.

* Categorie één betreft een viertal grootschalige belevingsevenementen. Zij vormen de ruggegraat van het beeldend programma en fungeren tevens als beeld dragers.

* Categorie twee is gericht op gebieden met een min of meer lokaal karakter en der

halve met een kleinere belevingsactie-radius.

- * De derde categorie betreft kleinschalige objecten welke mede hun betekenis ontleenen aan de ligging in relatie tot de beelddrager, genoemd onder categorie één.

Naast genoemd plan komt er een apart voorstel voor de werkgelegenheidsgebieden Nieuwraven en Plettenburg/De Wiers.

Categorie 1 (bovenwijkse voorzieningen)

De vier locaties die zijn uitgekozen voor de zogenaamde grootschalige belevingselementen hebben met elkaar gemeen dat het latent markante, deels willekeurige, deels non-descriptieve plekken zijn.

Via de beeldende kunst zouden deze plekken kunnen uitgroeien tot belangwekkende momenten, gelegen naast het stedelijk raster. De betreffende locaties zijn zeer verschillend van karakter, liggen niet in een zogenaamde zichtlijn en vallen niet of slechts ten dele samen met bestaande structuren. Zoals reeds gesteld kan door een pregnante en eigenzinnige aanwezigheid, de beeldende kunst deze plekken tot aandachtspunten, zo

men wil tot belevingselementen, met een grote ruimtelijke uitstraling maken. Door het creëren van een beeld-sequentie kan de draagwijdte van de vier evenementen, die van het directe blikveld overstijgen. Ze fungeren als bovenwijkse voorziening.

De locaties zijn:

- a. een ruimtelijk plateau aan de snelweg A2, gelegen aan de voet van de Poort van Nieuwegein;
- b. een heuvel naast het Parkhout, gelegen in het park Oudegein;
- c. een locatie in de oksel van de hoek 's Gravenhoutseweg/Zuidstedeweg;
- d. een plek tussen de wijk Galecop en het kantorenpark Nieuwraven.

Voor elk van de bovengenoemde opdrachten zal een bedrag van circa f 250.000,-- beschikbaar gesteld moeten worden.

Nadere opdrachtomschrijving

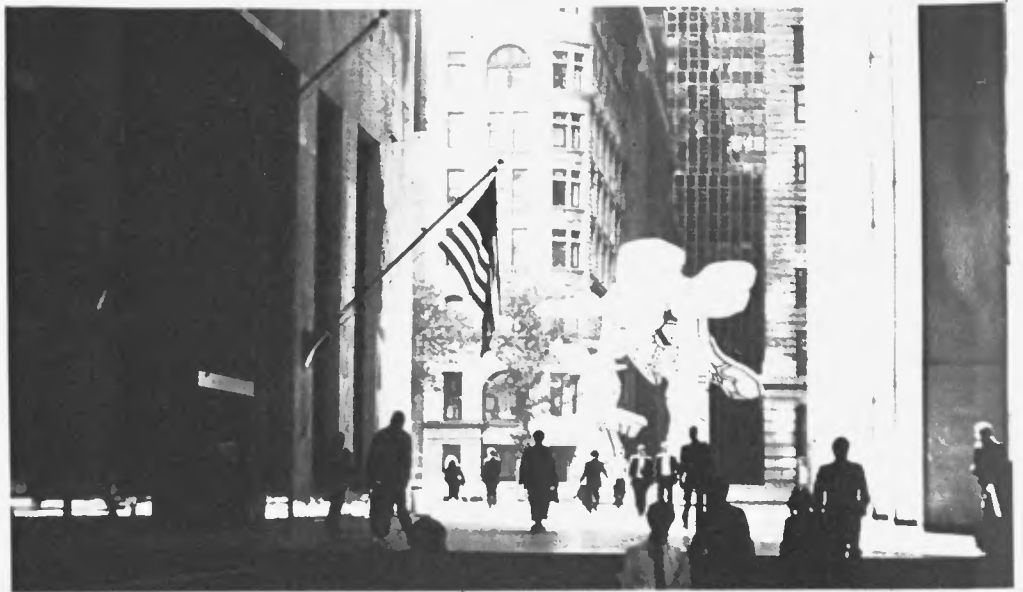
Ter introductie van de nadere opdrachtomschrijving nog het volgende:

Op de vraag of, en zo ja in welke mate een opdracht nauwkeurig omschreven moet worden en als zodanig bindend moet zijn, verwijs ik naar twee opmerkingen van Jean Leerling, onlangs neergeschreven in zijn publikatie 'Een beeld op de Blaak'.

- * "Bij interessante voorbeelden van kunst in de openbare ruimte gebeurt het maar zelden dat het eindresultaat overeenkomt met de voorstelling die de opdrachtgever (of zijn representant) voor ogen zweefde bij het verlenen van die opdracht."

- * "Bij interessante plekken in de openbare ruimte zijn vaak excellente kansen gemist, omdat de beeldend kunstenaar meer aan de presentatie van zichzelf en zijn werk gedacht heeft dan aan de wisselwerking met de karakteristiek van de plek." Het veilig stellen van een optimaal resultaat wordt dan ook niet verzekerd door een zo nauwsluitend mogelijke opdrachtomschrijving.

Van veel groter belang is de kwaliteit van de bij de opdrachtverlening betrokken instanties. De kwaliteit van de kunstenaarskeuze, die van de begeleiding en niet in het minst die van beoordeling en besluitvorming, is de enige echte waarborg voor een hoog rendement. Een goed functionerende commissie is minstens zo belangrijk als een goed masterplan.

Beeldende kunst in de openbare ruimte.

Locatie a

De Poort van Nieuwegein is het entreegebied vanwaar men, komend van de A2, de stad binnen rijdt. Een cluster van kantoorgebouwen, waarvan er één in de geluidswal steekt markeert deze entree.

Snelweg en stad vormen een interessante confrontatie.

Ter hoogte van deze "poort" bevindt zich langs de snelweg, temidden van een stelsel van aan- en afvoerwegen een driehoekig plateau.

Gezien vanaf de snelweg laat de plek zich omschrijven als een liggende driehoek.

Hoek A is $\pm 60^\circ$ en hoek B is $\pm 90^\circ$. De lengte A-C is ongeveer 120 meter.

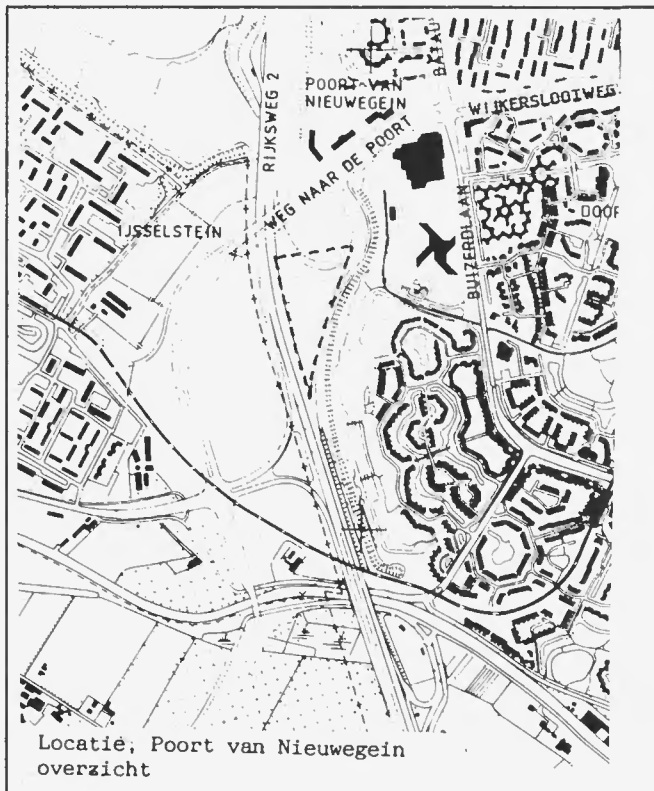
Het plateau wordt aan de ene zijde begrensd door de snelweg en aan de andere kant door een talud met een hoogte variërend tussen 15 en 20 meter.

Gevraagd wordt een object te ontwikkelen vanuit boven omschreven locatie.

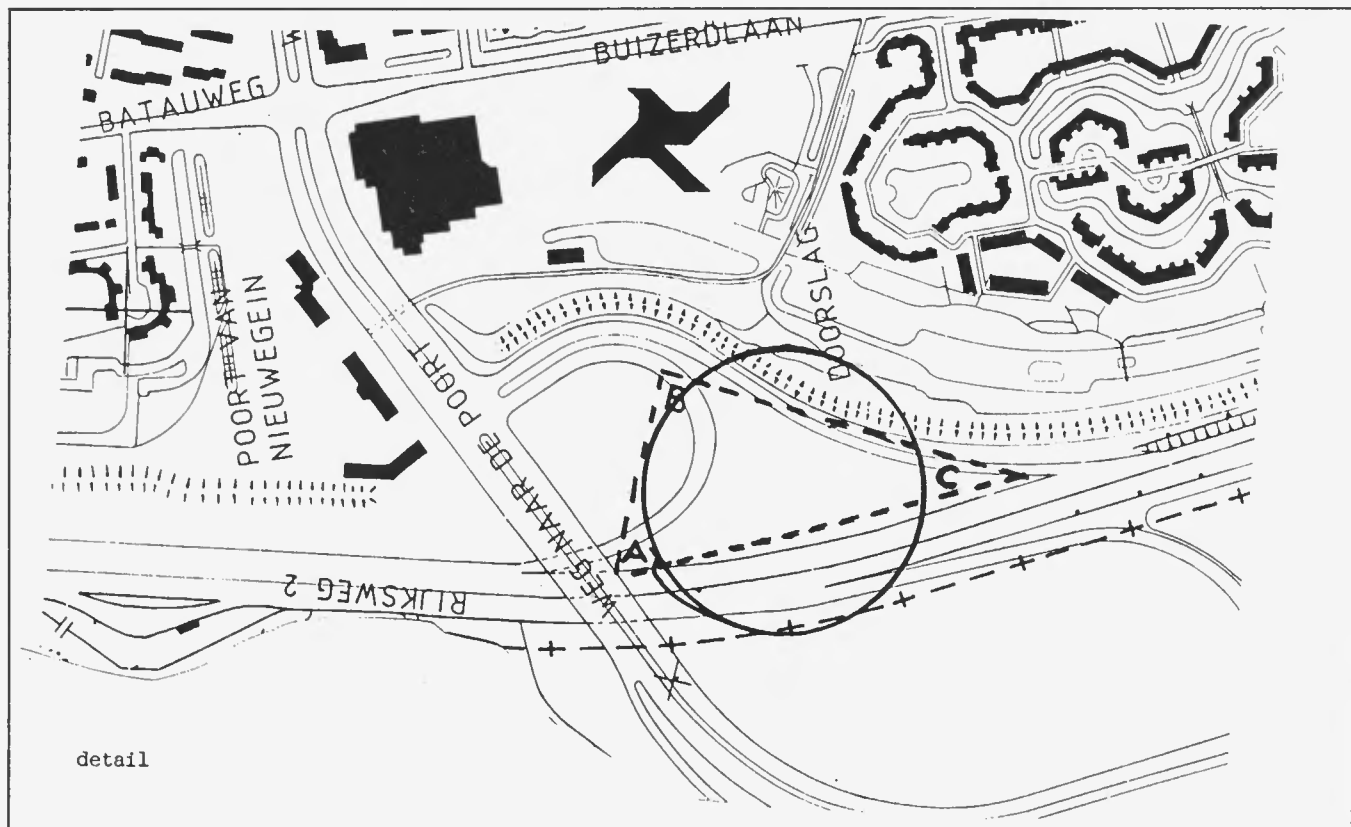
Het kunstwerk zal zich, inspeland op de zowel ruimtelijke als inhoudelijke randvoorwaarden, duidelijk vanuit haar eigen invalshoek moeten profileren. Trefwoorden ter illustratie van de beoogde karakteristiek zijn: extravert, intrigerend en theatraal.

Het terrein waarop deze locatie ligt, is eigendom van Rijkswaterstaat. B en W zullen met betreffende rijksdienst in overleg moeten treden over de mogelijkheid om op deze plek een kunstwerk te realiseren.

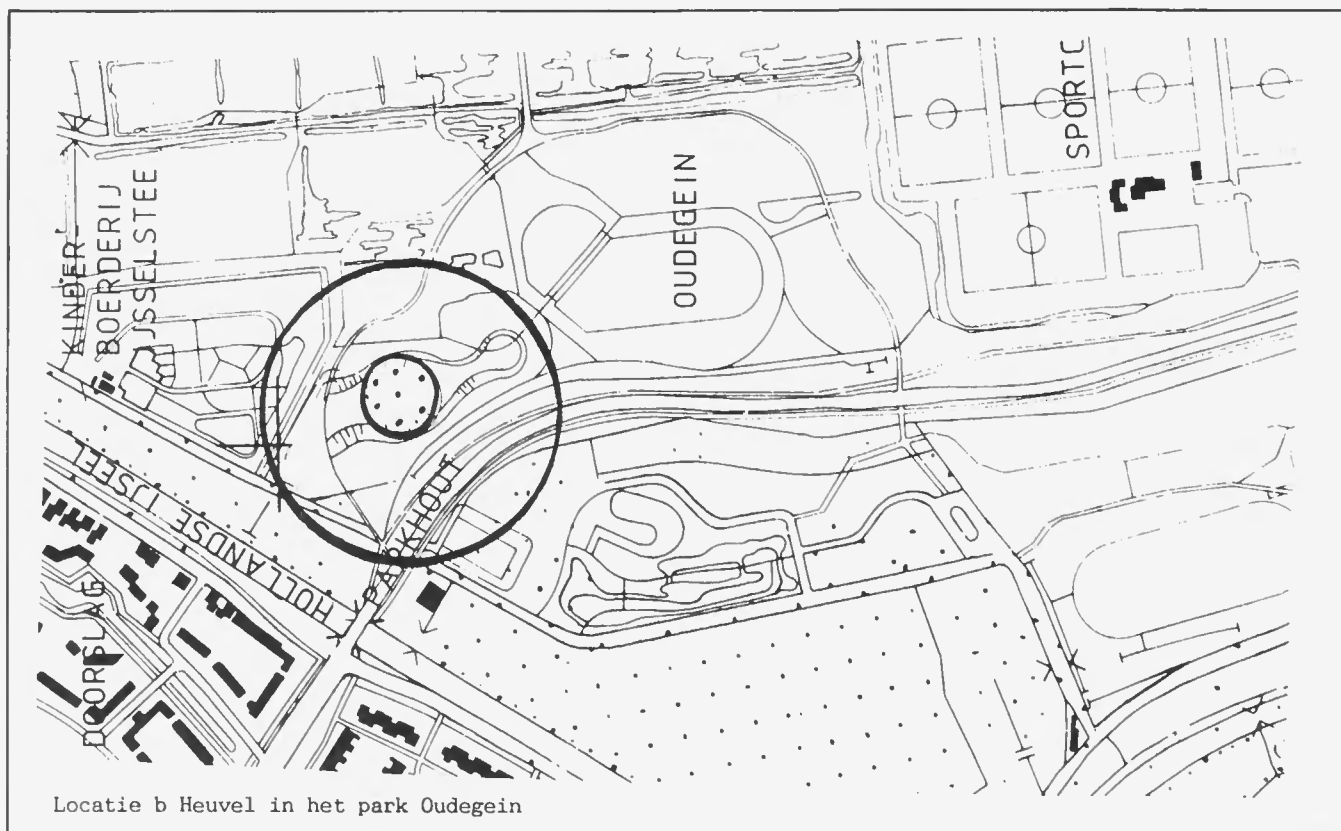
Als startpunt van een serie evenementen is dit een belangwekkende plek, die nauwelijks gemist kan worden.

Locatie, Poort van Nieuwegein
overzicht

detail

Locatie b Heuvel in het park Oudegein

Locatie b

Nabij de entree van het park Oudegein bevindt zich naast het Parkhout een heuvel. Het Parkhout is een verbindingsweg die door het park loopt en de aan weerszijden van dit park gelegen wijken Doorslag en Hoog-Zandveld met elkaar verbindt. Komend vanuit Doorslag markeert deze cirkelvormige heuvel de entree van het park.

De heuvel is 10 meter hoog en heeft een diameter van 50 meter. De top is beplant met bomen.

Deze heuvel, én de ligging aan de rand van het park, geldt als vertrekpunt voor de beeldende kunst.

Hoe er op dit fenomeen gereageerd dient te worden is ter beoordeling van de voor deze opdracht geselecteerde kunstenaar.

Indicaties met betrekking tot een mogelijke benadering dienen derhalve niet te worden aangereikt. Dit mede omdat de beeldwaarde van deze locatie voor zich spreekt en derhalve een uitdaging vormt tot een weerwoord.

De kwaliteit van het beoogde kunstwerk zal in belangrijke mate bepaald moeten zijn door de kwaliteit van dit weerwoord.

De opdrachtnemer dient zich tevens te realiseren dat zijn/haar object deel uitmaakt van een viertal met elkaar in relatie staande kunstevenementen.

Locatie c

De Plettenburgerbaan komt - gaande in de richting van het centrum - via een Y-kruising uit op zowel de 's Gravenhoutseweg als de Zuidstedeweg.

Deze Y-kruising vormt tevens de noord-oostelijke begrenzing van het stadspark.

Deze begrenzing wordt extra benadrukt door het tracé van de sneltram dat via de 's Gravenhoutseweg en de Zuidstedeweg naar en van het stadscentrum voert.

In de oksel van bovengenoemde wegen ligt tussen deze wegen en het sneltram-tracé een enigszins in de diepte gelegen populierenbosje.

Bedoeld niveauverschil is het gevolg van het feit dat zowel de betreffende wegen als het sneltramtracé op een zandbed liggen en derhalve boven het polderniveau uitkomen. De gekozen locatie ligt, zowel gezien vanaf de 's Gravenhoutseweg als vanaf de Plettenburgerbaan, naast de rijrichting.

Een aandachtspunt op deze plek heeft derhalve een deels oriënterende, deels desoriënterende werking en krijgt daardoor een dubbele gelaagdheid.

Gevraagd wordt om deze plek tot een intrigerend aandachtspunt te maken.

Daar het object reeds van grote afstand herkend moet worden, zal het naar het zich

laat aanzien een, in eerste instantie, verticale gerichtheid moeten hebben. Zaken als maat en schaal zijn, gezien de ruimtelijke impact die er van dit plastiek dient uit te gaan, van essentieel belang. Voor noodzakelijke ingrepen, zoals het eventueel open houden van zichtlijnen, is overleg met de betrokken gemeentelijke diensten noodzakelijk.

Locatie d

In het grensgebied van de te bouwen wijk Galecop en het kantorenpark Nieuwraven is een bosrijk recreatiegebied gepland.

Het gebied wordt ontsloten door een wegenet dat ontwikkeld is vanuit de wegenstructuur van Galecop en gezien kan worden als een voortzetting daarvan.

Via dit raster worden de wijk en het natuurgebied op elkaar betrokken en ontstaan de randvoorwaarden voor een cultureel (aangelegd) milieu. Dit raster heeft mede tot gevolg dat het bos wordt onderverdeeld in duidelijk afleesbare kavels.

Een tweede ruimtegeledend element is de Galecopperwetering. Deze doorsnijdt het gebied in zuid-oost richting.

Op een nader te bepalen open plek op een der kavels wordt gedacht aan een cultureel 'monument'.

Het thema dient door de kunstenaar of zo mogelijk in samenspraak met de kunstenaar

ontwikkeld te worden. Dit, naar een monument verwijzend teken dient - mede vanuit zijn betekeniswaarde - een duidelijke uitstraling te hebben naar de omgeving.

Categorie 2

Anders dan de bovenwijkse voorzieningen hebben de locaties onder categorie twee een op de wijk betrokken of aan de wijk gerelateerd karakter.

De aard van de plekken dient zodanig te zijn dat ze aanleiding geeft tot het uitschrijven van een opdracht.

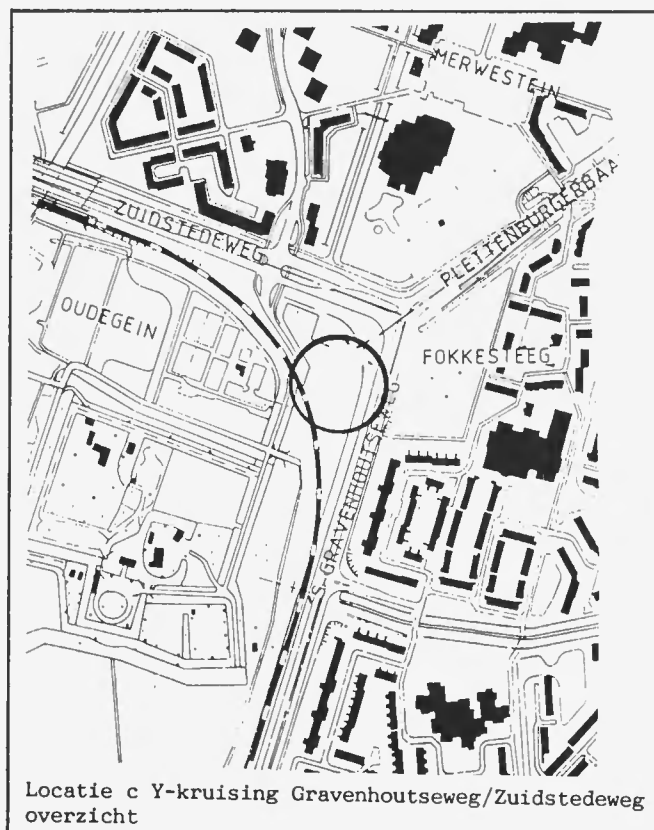
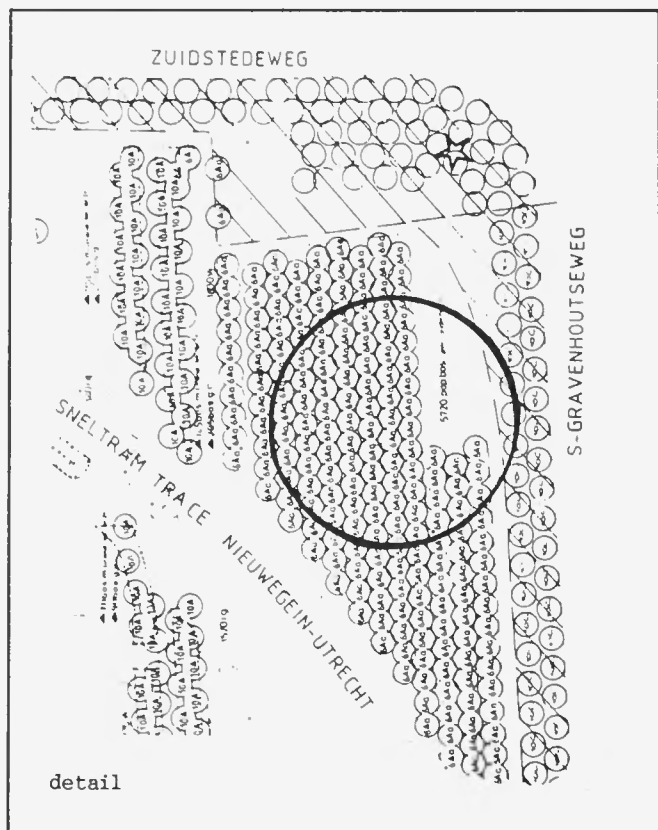
Locaties waar reeds een opdrachtprocedure loopt zijn de kruising Herenstraat-het Sluisje en de hoek Wijkerslootweg, hoek Batauweg nabij de nieuwe brandweerkazerne.

Locatie Lohengrinhof

Een toekomstige locatie is de Lohengrinhof in de wijk Zuilenstein.

Rond deze hof bevindt zich een groen en watergebied.

De wijk wordt mede gekenmerkt door de naamgeving van de straten, lanen, singels, enz. Ze verwijzen naar personen uit de wereld van de opera te weten: Romeo, Julia, Tristan, Isolde, Aïda, Medea, Othello en Carmen (thema's te over). In het kader van de der

de fase (herbestrating) komt er geld vrij voor de beeldende kunst. Voor dit project dient f 50.000,-- beschikbaar gesteld te worden.

Locatie Galecop

De wijk Galecop, waarvan naar het zich laat aanzien het eerste gedeelte over drie jaar gereed is, onderscheidt zich qua stedenbouwkundige benadering van de andere, tot nu toe in Nieuwegein gerealiseerde woongebieden.

Opvallend is de heldere structuur en de keuze voor de toepassing van beeldbepalende elementen.

Tweede kenmerk is de verwevenheid van de wijk met de omliggende gebieden.

Dit betreft zowel de relatie met het omliggend landschap als met het, naast Galecop geprojecteerde kantorenpark Nieuwraven. Een relatie die niet alleen betrekking heeft op de wegenstructuur maar ook op de samenhang in bouwmassa's.

Genoemde kenmerken hebben mede geleid tot aanknopingspunten voor de beeldende kunst. Het estafette-principe, waarnaar in het begin van dit hoofdstuk verwezen werd, is hier zonder meer toepasbaar.

Vooralsnog zijn er in dit stadsdeel twee locaties aan te wijzen. Eén in het centrumgebied van de wijk (A) en één op de as die het centrum verbindt met Nieuwraven (B).

Voor project A dient f 80.000,-- gereserveerd te worden en voor B f 50.000,--.

Project B dient in relatie gezien te worden met een kunstwerk dat op of nabij de brug naar Nieuwraven gepland is (zie Nieuwraven).

Locatie Centrum Oost

De plannen voor Centrum Oost zijn in een gevorderd stadium, de architectenkeuze heeft binnenkort plaats. Op dit moment is er echter nog geen zodanig plan voor handen van waaruit een voorstel ontwikkeld kan worden voor de beeldende kunst.

Centrum Oost is echter zonder meer een gebied waarin de beeldende kunst een plaats zal moeten hebben.

Afhankelijk van de aard van de nog te bepalen locatie(s) zal per project tussen de f 50.000,-- en f 80.000,-- vrijgemaakt moeten worden.

Categorie 3

Categorie drie betreft die locaties waar ruimtelijk gezien geen aanleiding is tot

het verstrekken van opdrachten, maar waar de aanwezigheid van beeldende kunst desalniettemin zinvol geacht wordt.

Te denken valt onder andere aan locaties in de woonwijken.

Zoals reeds gesteld ontbreekt het in de meeste woonomgevingen aan openbare of latent openbare gebieden.

Het niet of nagenoeg niet aanwezig zijn van, als zodanig te kwalificeren plekken is inherent aan de structuur en het karakter van de gekozen woonvorm. Dit geldt voor de woonerven in het bijzonder.

De randvoorwaarden voor beeldende kunst zijn er slechts in beperkte mate aanwezig.

Eén van de wijken waar indertijd wel beeldende kunst is ingebracht is Fokkesteeeg. Fokkesteeeg werd begin jaren tachtig gebouwd toen er een economische terugslag dreigde en de bouwmarkt voor een belangrijk deel instortte.

Er diende toen ingrijpend bezuinigd te worden op zowel de woningen als op de aanleg van de woonomgeving.

Ter compensatie is er toen in deze wijken beeldende kunst ingebracht.

Dit soort ingrepen werken echter niet als zodanig.

Alleen daar waar de beeldende kunst, ontstaan van oneigenlijke motieven een plaats krijgt binnen de wijk, krijgt deze de kans er te functioneren.

Het besloten en daardoor weinig openbare karakter van de wijken heeft tot gevolg dat een confrontatie met de daar aanwezige beeldende kunst nauwelijks te ontlopen valt.

Het plaatsen van beelden binnen de directe woonomgeving heeft derhalve slechts zin als zo'n besluit door de bewoners als positief ervaren wordt.

Dit gegeven dient echter niet te worden vertaald in een soort 'music for the millions' kunst. Confrontatie dient dus niet uit de weg gegaan te worden, maar dient een zinvol element te zijn in de wijk.

Een goed contact met de bewoners is derhalve noodzakelijk.

Voorgesteld wordt om ten behoeve van de beeldende kunst, die ingezet wordt op de bovengenoemde locaties, een collectie op te bouwen van, via koop of huurkoop te verkrijgen plastieken en/of objecten.

Deze kunnen, zo nodig door middel van een rouleersysteem over de verschillende locaties verdeeld worden.

Op wat grotere plekken is het denkbaar dat

gekozen wordt voor er een samenstel van meerdere plastieken.

Twee commissieleden, te weten een lid beeldend kunstenaar en een lid stedenbouwkundige zouden in samenspraak met bewoners de locatie, de opstelling en de keuzen van de plastieken moeten bepalen.

Ten behoeve van de aanschaf zal een verwerfingsfonds in het leven geroepen dienen te worden.

De inhoudelijke verantwoordelijkheid voor aankoop en/of huur ligt bij de commissie.

Plettenburg/De Wiers

Vanuit de gemeente is gevraagd na te gaan of, en zo ja, op welke wijze de beeldende kunst gebruikt kan worden om het werkgelegenheidsgebied Plettenburg/De Wiers een attractieve uitstraling te geven.

In het hoofdstuk visuele analyse staat over dit gebied het volgende te lezen: "Wat opvalt is de toenemende tendens van bedrijven om zich door middel van representatieve architectuur te profileren. Het gebrek aan samenhang binnen dit gebied laat een on-

gewenst contrast zien tussen het streven naar representatie en de nauwelijks aan dit gegeven appellerende terreinindeling".

Het plaatsen van autonome kunstwerken kan dit contrast niet ongedaan maken. Sterker nog, het zou dit contrast versterken.

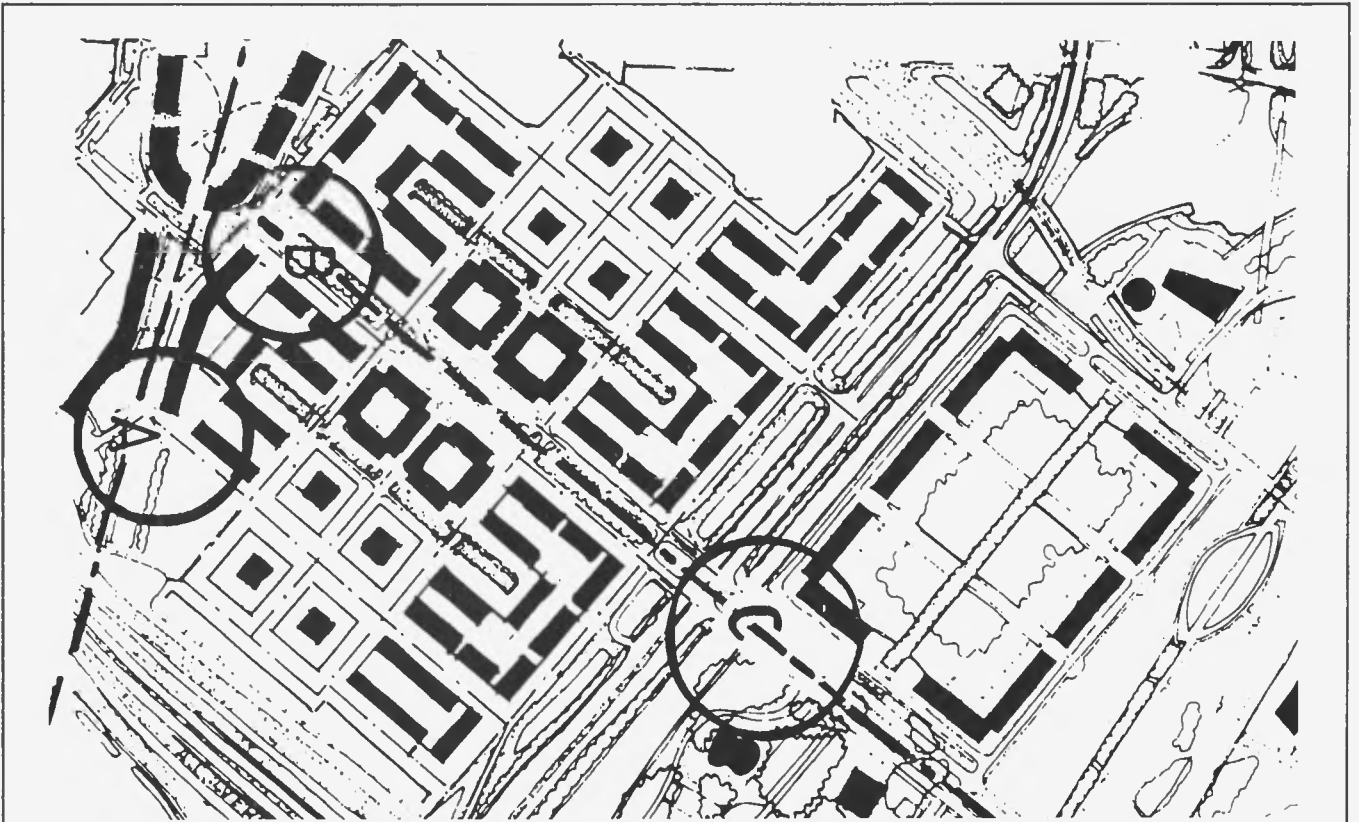
Wil men iets aan dit contrast doen dan zal meer aandacht besteed moeten worden aan de inrichting van dit gebied.

Een terrein-markeringsplan met een sterk beeldbepalend karakter zou een het kader kunnen vormen waarbinnen de verschillende gebouwencomplexen op elkaar betrokken raken.

Voorgesteld wordt om een duo bestaande uit een beeldend kunstenaar en een landschap-sarchitect de opdracht te geven hiervoor een ontwerp te maken.

Belangstellenden voor deze opdracht dienen zich als duo te melden. Dit ter voorkoming van willekeurige en/of onsamenhangende combinaties.

Voor een vruchtbare samenwerking is het noodzakelijk dat beide participanten inzicht en affiniteit hebben met de inbreng van de ander en in staat zijn beider inbreng op elkaar af te stemmen.

Overzicht met daarin opgenomen de stadsdelen Galecop I en Nieuwraven. De locaties A en B hebben betrekking op de opdrachten in Galecop. Locatie C betreft de brug die de verbinding vormt tussen Galecop en Nieuwraven.

Voor deze opdracht dient een honorarium vrijgemaakt te worden van 2x f 30.000,=. Het is denkbaar dat het betreffende ontwerp tot deelplannen leidt die door derden of mede door derden worden uitgevoerd. Samenpraak met de dienst beplanting is noodzakelijk.

Nieuwraven

Het kantorenpark Nieuwraven laat zich omschrijven als een eiland. Het is rondom omgeven door aanzienlijke waterpartijen. Binnen dit complex bevinden zich drie categorieën gebouwen.

- De Boog, bestaande uit drie kantoorflats met een hoogte van 50 tot 80 meter.
- De Hof, een zestal kantoren gegroepeerd rondom een rechthoekige hof. Deze hebben ieder een lengte van 22 meter en zijn 16 meter hoog.
- Een zestal kantoorvilla's gesitueerd in een bosachtige omgeving.

Het kantoreneiland wordt ontsloten door twee bruggen, die aan beide zijden van de Hof liggen.

Een aftakking van de sneltrambaan loopt over het eiland en passeert de Hof aan de zuidzijde. Tegenover de lengte-as van de Hof is een halteplaats.

Van de twee bruggen is die aan de oostzijde van de Hof de belangrijkste.

Belangrijk niet alleen vanwege de aan- en afvoerfunctie, maar ook vanwege de ligging binnen het stedenbouwkundig plan; met name door de verbinding met Galecop.

Hoewel het stedenbouwkundig plan en het groenontwerp nagenoeg definitief zijn, zijn de randvoorwaarden voor de beeldende kunst toch nog niet volledig te overzien.

Omdat de architectenkeuze nog niet heeft plaats gehad, ontbreken er over het uiteindelijke karakter van het te realiseren beeld nog belangrijke gegevens. Desalniettemin is het mogelijk om, gezien dit gegeven, vanuit de beeldende kunst het voortouw te nemen.

Zoals gesteld kent Nieuwraven twee belangrijke entrees: de brug aan de oostzijde van de Hof en de sneltramhalte. Beide objecten geven aanleiding tot extra aandacht.

Te denken valt aan het uitschrijven van een prijsvraag onder jonge (?) architecten.

De pregnante aanwezigheid van beeldende kunst binnen die projecten zou één van de randvoorwaarden dienen te zijn.

Wat de financiering van de beeldende kunst betreft zou voor de halteplaats f 50.000,-- beschikbaar moeten zijn en voor de brug f 150.000,--.

Ter verduidelijking van de betekenis die dit soort objecten kunnen hebben, kan verwezen worden naar de bruggehoofden en halteplaatsen die de Weense architect Otto Wagner heeft ontworpen of naar de tankstations die ir. S van Ravensteyn rond de jaren dertig gebouwd heeft.

Als er meerdere gegevens over de bouw bekend zijn, kan een aanvullend beeldende kunst-plan worden uitgezet.

tijdschema

Categorie 1 (bovenwijkse voorzieningen)

Locatie a

Plateau Poort van Nieuwegein 1991/1992

Locatie b

Heuvel naast Parkhout 1993/1994

Locatie c

Plastiek in oksel van de hoek
Gravenhoutseweg/Zuidstedeweg 1993/1994

Locatie d

Plastiek in recreatiegebied
tussen Galecop en Nieuwraven 1995/1996

Categorie 2

- Het Sluisje (reeds in voorbereiding) 1990/1991
- Brandweerkazerne (reeds in voorbereiding) 1990/1991
- Lohengrinhof 1991/1992
- Centrum Oost 1992/1993
- Galecop I 1992/1993
- Galecop II 1992/1993

Categorie 3

Jaarlijks aankoop en/of huur, aan te schaffen via verwervingsfonds

Plettenburg/De Wiers

- Ontwerpfase-terreinplan 1990/1991
- Vervolgopdrachten 1991/1992

Nieuwraven 1992/1995

APPENDIX I

de ideale stad en de openbare ruimte

In het boek *Hochrenaissance und Manierismus* (zestiende eeuw) beschrijft Eugenio Batisti de maatschappelijke achtergronden van de toenmalige ontwikkelingen. Ook wijst hij in dat kader op de hernieuwde plaatsbepaling van architectuur en stedenbouw. Kenmerkend voor deze periode is de herontdekking van de eigen betekenis van de openbare ruimte.

Het geïdealiseerde beeld van de Romeinse stad (Vitruvius) staat daarbij model. In dat kader omschrijft Batisti de positie van de architectuur als "de representatieve coulisse van het openbare leven".

In deze periode worden de eerste aanzetten gegeven voor wat later 'de ontworpen stad' is gaan heten. Een stedenbouwkundig principe dat tot het einde van de vorige eeuw haar geldigheid heeft weten te behouden en op dit moment mag bogen op een hernieuwde aandacht.

Markant voorbeeld van zo'n aanzet is het Palazzo Uffizi in Florence.

Het is ontworpen door de architect c.q. beeldend kunstenaar Giorgio Vasari en werd gebouwd rond 1560.

Vasari grijpt de opdracht tot het ontwerpen van dit palazzo aan om vorm te geven aan de utopie van 'de ideale stad'.

Het Uffizi, gebouwd in de vorm van een straat, wordt daarmee tot zinnebeeld van een stedenbouwkundig concept.

Het markeert de wedergeboorte van de stedenbouw en doorbreekt daarmee de hegemonie van de architectuur.

Andere voorbeelden zijn de stedenbouwkundige

vingeroefeningen van Michelangelo en Palladio.

Naast deze aanzetten heeft de visualisering van het idee van de ideale stad zich in eerste instantie voltrokken binnen het raam van de beeldende kunst. 'De ideale stad' was een geliefd thema binnen de schilderkunst van die tijd. Het feit dat de meeste architecten indertijd tevens beeldend kunstenaar zijn hangt hier nadrukkelijk mee samen.

Omdat er maar in beperkte mate ruimte is voor nieuwe bouwactiviteiten kan het idee van de ontworpen stad voornamelijk gerealiseerd worden binnen, of in directe relatie tot de bestaande stadskernen.

Als citaten, verstrooid over de stad, leveren ze een bijdrage aan het gezicht van het stedelijk milieu. Weliswaar anders bedoeld maar zeker niet zonder betekenis.

Anders dan in het concept van de ideale stad, wordt het beeld van de middeleeuwse stad gedomineerd door de uitstraling van die gebouwen die tot de officiële architectuur gerekend werden: kerken, kloosters en paleizen.

Ze vertegenwoordigen het gezicht van de stad, belichamen de gezagsstructuur en de daaraan ten grondslag liggende opvattingen ten aanzien van het bestaan.

Deze gebouwen staan als zelfstandige eilanden binnen een schijnbaar willekeurig groeisel van straten, pleinen en stegen. Aan de indeling van de stad ligt weliswaar een organisatieprincipe ten grondslag, maar dat berust niet op beeld- of betekeniswaarden.

Er bestaat een stringente scheiding tussen het gebied van de officiële en de zogenaamde anonieme architectuur.

Zo er sprake is van stedenbouw valt die onder de categorie van de anonieme stedenbouw.

Binnen het concept van 'de ideale stad' vervalt dit onderscheid.

De organisatie van de samenleving wordt tot uitdrukking gebracht in de organisatie van de stedelijke structuur. Het gezicht van de straten, de pleinen en de overige buitenruimten (èn de aard van de onderlinge samenhang) gaan het beeld van de stad bepalen.

De afzonderlijke gebouwen verwijzen niet alleen naar de representatie van de daarin belichaamde functies, maar tevens naar de plaats van die functies binnen de hiërarchie van de samenleving.

De grandeur van de stad, wordt binnen die

optiek het gemeenschappelijk bezit van haar inwoners.

Zoals reeds gesteld kan in de zestiende en zeventiende eeuw het idee van de ontworpen stad, zeker waar het het stedenbouwkundig aspect betrof, maar zeer ten dele gerealiseerd worden.

Als theoretisch model vervult het echter een belangrijke rol ten behoeve van de architectuur en de stedenbouw van de achttiende maar vooral negentiende eeuw.

In de tussenliggende periode, dient het principe van de ontworpen stad als onderlegger bij ontwerpen voor vorstelijke residenties, jachtsloten en buitenplaatsen.

Pas als bij de opkomst van de industriële revolutie een nieuwe klasse van vermogende burgers ontstaat en tevens de basis gelegd wordt voor de ontwikkeling van een nieuw proletariaat, komen de steden tot ontwikkeling.

Steden als Berlijn groeien in een periode van 30 jaar van 80.000 inwoners in 1870 naar twee miljoen in 1900. Dit komt neer op een jaarlijkse toename van 40.000 inwoners.

De negentiende eeuwse stad kan deze groei

redelijk goed opvangen, zeker wat betreft de organisatie van het openbare leven, blijkt haar structuur toereikend.

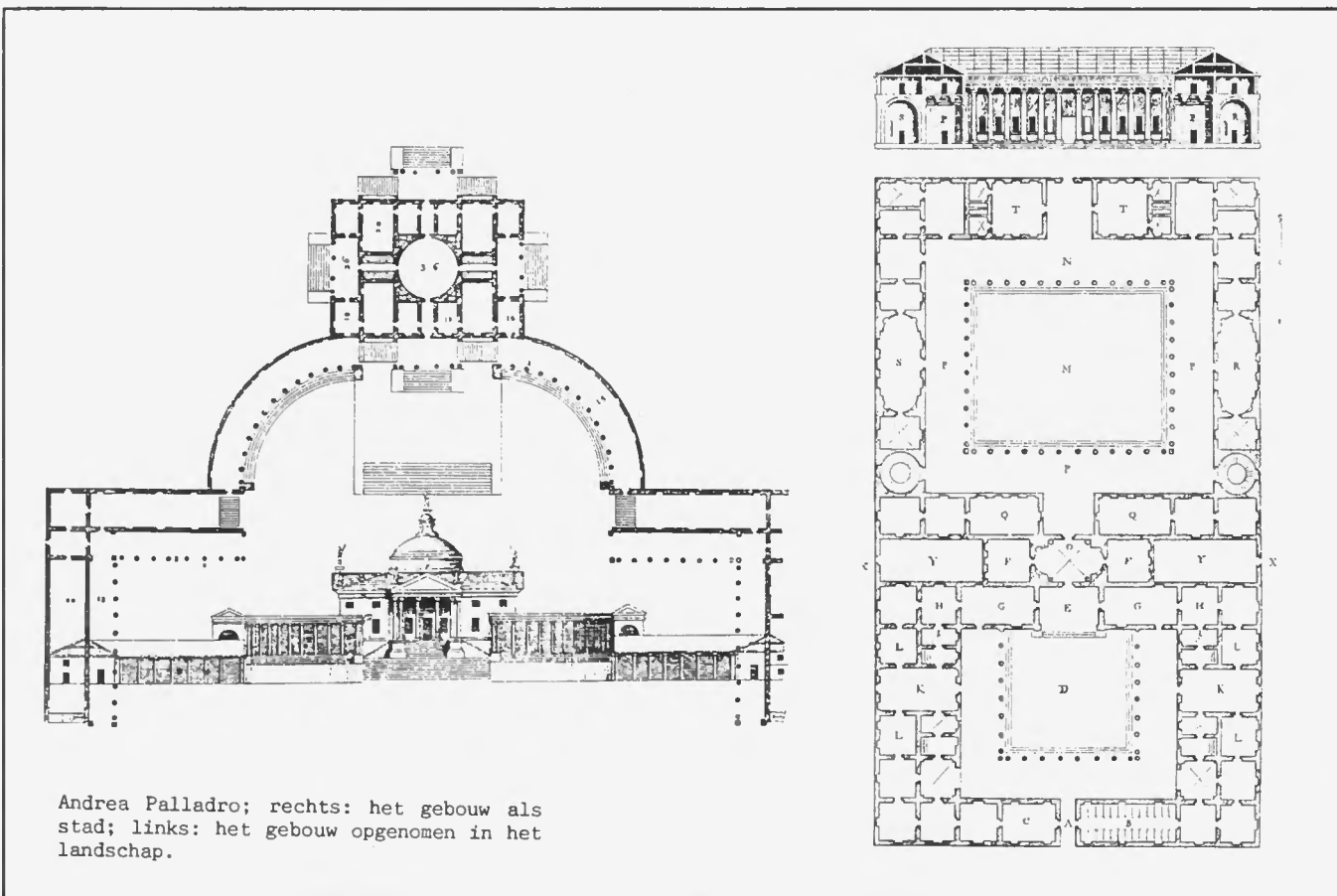
De bestaande stadscentra worden zowel uitgebreid als rigoureuus herordend (Haussmann).

Steden worden immense agglomeraten met centra en sub-centra.

De welvaart wordt vertaald in collectieve rijkdom. Men gaat zich te buiten aan massale uiterlijkheid.

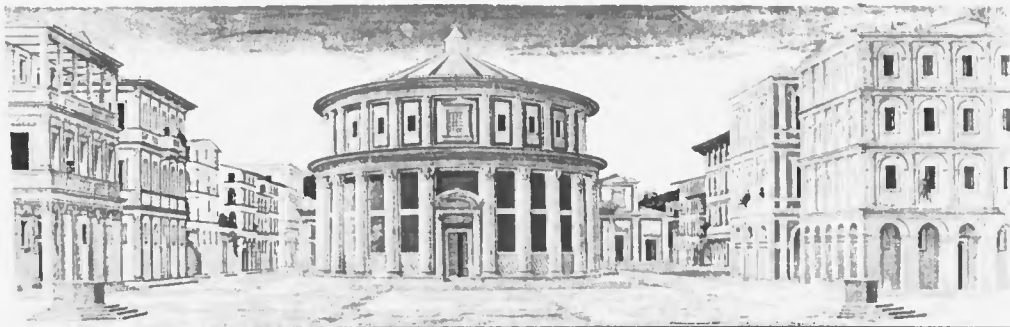
De golf van opdrachten is echter onderworpen aan een dwingend protocol met als trefwoorden representativiteit, triomfalisme, heroïek en verheerlijking van de in de samenleving veronderstelde en/of verankerde waarden.

Nooit eerder is op een dergelijke schaal vorm gegeven aan het openbare leven. Binnen het tijdsbestek van enkele decennia worden boulevards, pleinen, parken en promenades aangelegd; musea, paleizen, schouwburgen, concertzalen, bibliotheken, stations, warenhuizen, banken, bruggen, villa's, luxe appartementen en woonblokken gebouwd en worden deze gebouwen versierd met schilderijen, reliëfs en mozaïeken. Er worden opdrachten verleend tot het oprichten van

Andrea Palladio; rechts: het gebouw als stad; links: het gebouw opgenomen in het landschap.

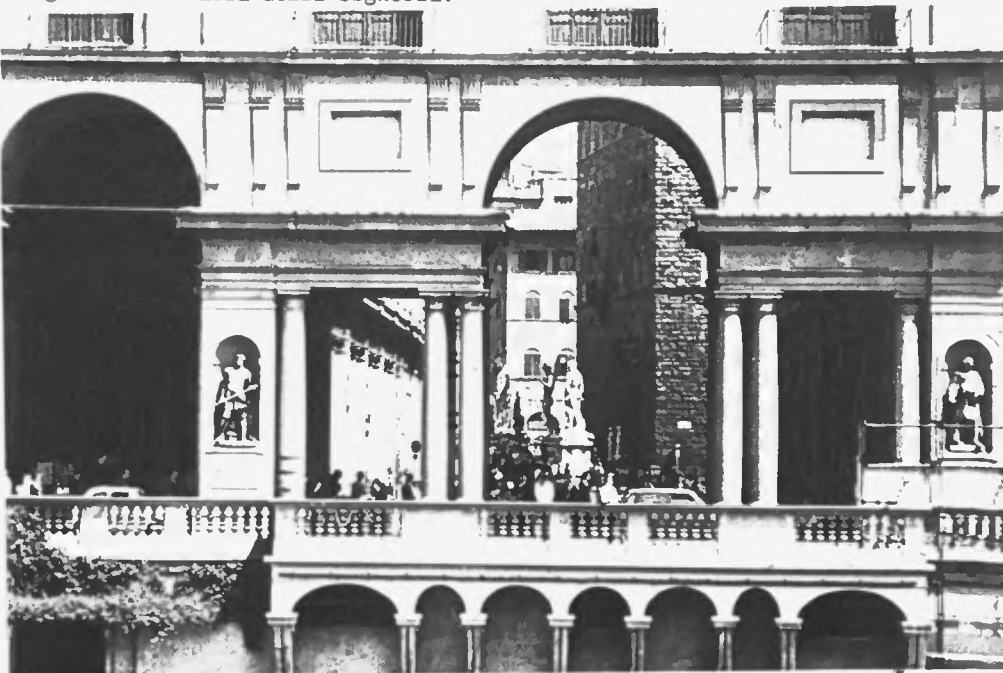
De ideale stad Italië 15de eeuw.

Het Uffizi gegroepeerd rond de Piazzala degli Uffizi.

Gericht van af de Arno met op de achtergrond het Piazza della Signoria.

Plattegrond.

triomfbogen, monumenten, fonteinen gedenktokens en standbeelden.

Ondanks bedenkingen ten aanzien van de veelal holle retoriek, kan niet ontkend worden dat het tot stand gebrachte 'Gesamtkunstwerk' een beeld heeft opgeleverd met een reusachtige impact en met een grote overdrachtswaarde.

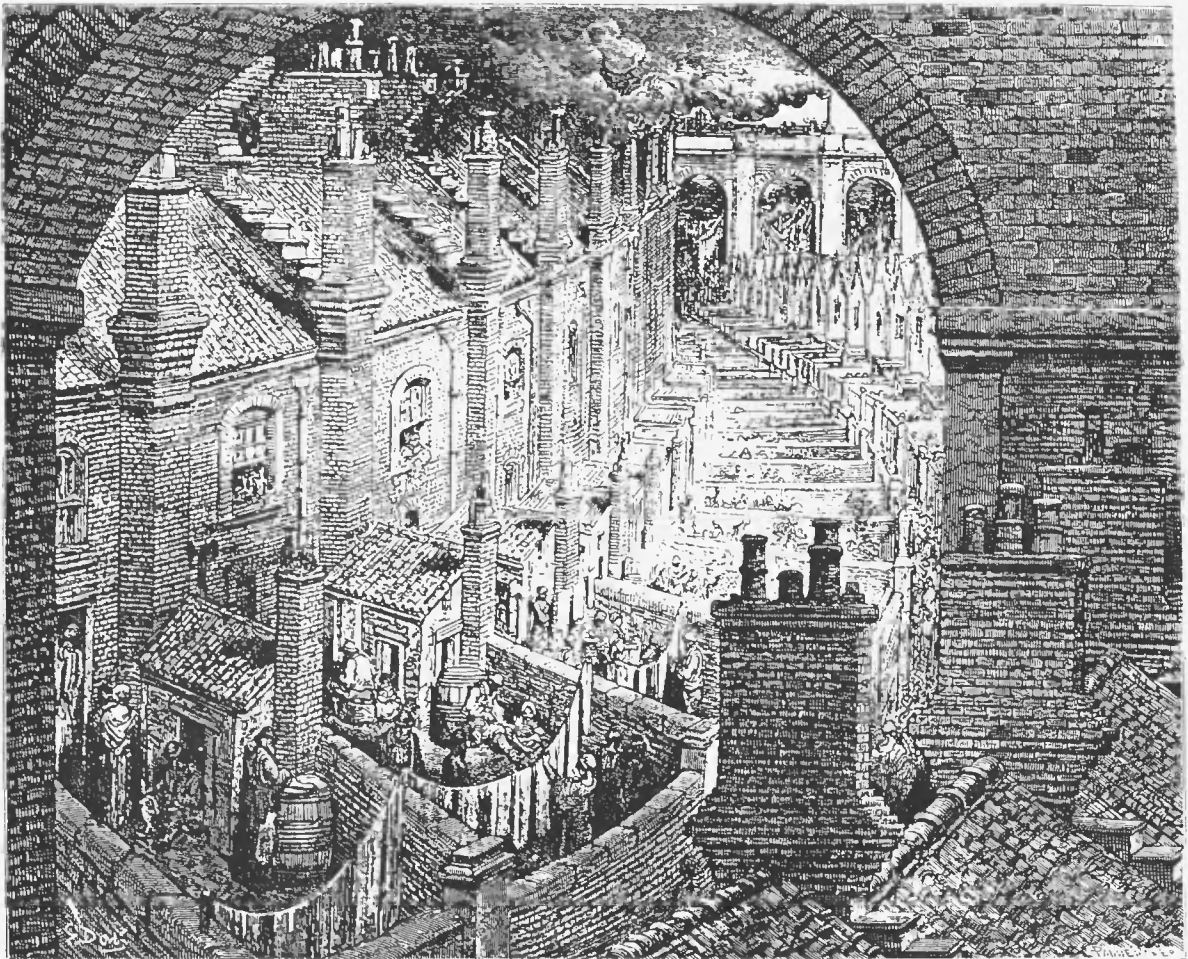
De sociale structuur van de samenleving schiet echter volledig tekort. Achter de façade van collectieve rijkdom, gaat althans wat het proletariaat betreft, een schrijnende armoede schuil.

De grandeur van 'de ideale stad' is verworpen tot de grandeur van een klassemaatschappij en als zodanig het gemeenschappelijk bezit van de heersende klasse. Het proletariaat mag weliswaar meegenieten maar heeft desalniettemin het nakijken.

De betekenis van dat meegenieten laat zich verduidelijken aan de hand van een citaat

uit een rede van Keizer Wilhelm II, uitgesproken tijdens de onthulling van een of ander 'Denkmal': "Die Kunst soll mithelfen erzieherisch, veredelend auf das Volk einzuwirken soll auch den unteren Ständen nach harer Mühe und Arbeit die Möglichkeit geben, sich an den Idealen afzurichten".

Karl Marx schat de zaak echter ander in, hij schrijft in 1848: "Waar de bourgeoisie aan de heerschappij is gekomen, heeft zij alle feodale, patriarchale, idyllische verhoudingen vernietigd. Zij heeft de bont geschakeerde feodale banden, die de mens verbonden aan wie van nature boven hem waren gesteld, onbarmhartig verscheurd en geen andere band tussen mens en mens gelaten dan het naakte belang van de gevoelloze contante betaling. Zij heeft de heilige ridderlijke geestdrift en de klein burgerlijke weemoed in het ijskoude water van de egoïstische berekening verdronken" (communistisch manifest).

Arbeiderswijk gebouwd onder een spoorwegviaduct, Gustave Doré, 1872.

APPENDIX II

de
beeldende kunst
in de
openbare ruimte

Het citaat (in appendix I) ontleent aan de toespraak van Keizer Wilhelm II spreekt voor zich.

Het verduidelijkt ondubbelzinnig de rol die de beeldend kunstenaar, als bijdrage aan de visualisering van het openbare leven krijgt toebedeeld. Een rol die kritiekloos vervuld wordt.

De inbreng van de beeldend kunstenaar vormt, anders dan in de glorietijd van de renaissance een onderdeel van een totaalconcept dat veelal gedomineerd wordt vanuit architectonische en/of stedenbouwkundige premissen.

De ruimte die de beeldend kunstenaar gelaten wordt, is beperkt en betreft veelal de invulling van ideeën van derden. De opdrachtgever geeft zowel inhoudelijk als ruimtelijk het kader aan waarbinnen gewerkt wordt.

De kunstenaar/ambachtsman opereert binnen de verantwoordelijkheid van de opdrachtgever. Zijn rol beperkt zich tot die van 'le penseur avec les main'; de denker met de handen.

Op het moment dat Willem II zijn lofrede op de functie van kunst en cultuur uitsprekt, zijn niet alleen zijn dagen als keizer, maar ook die van het door hem beleiden samenlevingsideaal geteld.

Het gezicht van de samenleving en daarmee dat van de stad verandert in korte tijd fundamenteel. De schone schijn van 'der Kulturlüge' raakt ontmaskerd.

In 1898 schrijft Adolf Loos zijn artikel 'Die Potemkinsche Stadt' en omschrijft hij

haar als het teken van "Unmoral und Lügenhaftigkeit".

Tegelijkertijd dient zich een andere tendens aan. Binnen een tijdspanne van nauwelijks een halve eeuw ontwikkelt de verhouding tussen collectieve rijkdom en individuele armoede zich in haar tegenbeeld. De loonslaaf wordt consument en daarmee een belangrijke en onmisbare factor binnen het economisch bestel.

De uitbouw van de infrastructurele voorzieningen (waaronder die van de sociale zekerheid) is voornamelijk gericht op het veiligstellen en continueren van de particuliere bestedingen.

De betekenis van het collectieve als dragend en bindend element raakt buiten het aandachtsveld en wordt verdrongen door de tendens naar economische en culturele individualisering.

Pleinen, parken en monumenten, tot voor kort het decor van het openbare leven, en daarmee symbool van het gemeenschappelijke, verdwijnen van het netvlies.

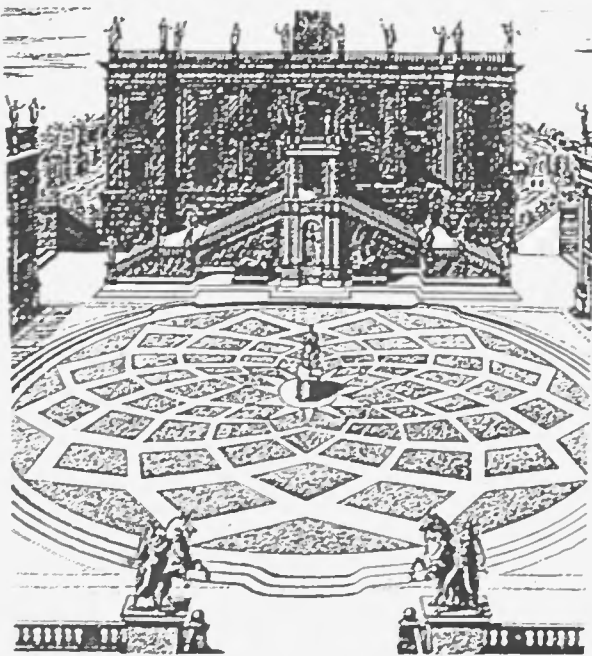
Nadat in 1918 wordt afgerekend met een drietal keizerrijken dient zich, weliswaar kortstondig, een hernieuwd collectief bewustzijn aan. Ditmaal gevoed vanuit het socialisme.

In het manifest van de 'Arbeitsrat für Kunst' uitgegeven in 1918 te Berlijn omschrijft Bruno Taut: "Kunst und Volk müssen eine Einheit bilden. Zusammenschluss der Künste unter den Flügeln oner Grossen Baukunst is das Ziel".

Voorbeelden zijn de Karl Marx Hof in Wenen, volkswoningbouw in Berlijn en wat Nederland betreft de rode burchten gebouwd binnen het idioom van de Amsterdamse school.

Dit herboren triomfalisme is maar van korte duur. Het is niet in staat weerstand te bieden aan het, door economische krachten

Rome het Capitoool dit plein werd in 1536 door Michelangelo ontworpen; naast de entreebeelden plaatste hij in de as van het plein het ruitersandbeeld van Marcus Aurelius. Tevens ontwierp hij het stervormig vloerornament.

Venetië Campo S.S. Giovanni e Paolo met het ruitersandbeeld van Colleoni.

Het beeld werd gemaakt door florentijnse beeldhouwer Andrea del Verrocchio (1475). De plaatsing van dit ruitersandbeeld maakt dit van oorsprong middeleeuws plein tot een expliciet openbaar gebied. Het beeld staat op een schijnbaar willekeurige plek en verzelfstandigt zich daardoor van zijn omgeving. Beeld en plek vormen samen een vruchtbare coëxistentie.

Vanaf de zestiende eeuw worden dit soort beelden veelal opgenomen in een stedenbouwkundig concept en verliezen ze daardoor een deel van hun eigen autonomie. De opstelling zoals in Venetië sluit meer aan bij onze opvatting over de plaatsbepaling van de beeldende kunst dan de formule zoals toegepast door Michelangelo op het Capitoool.

voortgestuwde individualiseringsproces. De zonen en dochters van de klasse-bewuste arbeiders schuiven aan bij de vroeger, zo gehate bourgeoisie.

Deze ontwikkeling heeft verregaande gevolgen voor de signatuur van de samenleving en daarmee voor het gezicht van de woon- en leefcultuur. De stad, het sociaal-cultureel centrum bij uitstek, boet aan betekenis in en valt ten prooi aan dorpsgericht denken.

De nieuwe welvaart uit zich in particuliere bestedingen en leidt tot een immense groei van de markt voor consumptie-artikelen. Daarnaast wordt veel aandacht besteed aan de verhoging van het wooncomfort. De auto en de droomkeuken worden de nieuwe status-symbolen.

Parallel aan deze ontwikkeling verschaalt de betekenis van de architectuur, houdt de stedenbouw zich voornamelijk bezig met het ontwikkelen van organisatiemodellen en raakt de positie van de beeldende kunst uit het zicht. Haar plaats in de samenleving verliest zijn legitimiteit.

Vandaag de dag kunnen architectuur en stedenbouw zich weer verheugen in een groeiende belangstelling.

Er is weer aandacht voor de beeldwaarde van de stad en er ontwikkelt zich een hernieuwde belangstelling voor de betekenis van de openbare ruimte.

(Amsterdam: IJ-boulevard, Rotterdam: Kop van Zuid, Den Haag: Vernieuwing binnenstad.)

De randvoorwaarden voor de laat-twintigste eeuwse stad zijn echter wezenlijk anders dan die van anderhalve eeuw geleden.

De maatschappij is gedemocratiseerd en ontwikkelt zich van een gesloten naar een open en pluriforme samenleving.

Zoals de negentiende eeuwse stad de spiegel was van de toenmalige machtsverhoudingen en het vanuit die context gedicteerde cultuurbeeld, zal de stad van vandaag de spiegel moeten zijn van de hedendaagse verhoudingen; of beter nog: de weerspiegeling van de plaatsbepaling die er ten aanzien van die verhoudingen wordt ingenomen.

De betrokkenheid bij dit proces is voor zowel de ontwerpers, de beeldend kunstenaars als voor de bestuurders, bepaald geen waardevrije opgave.

Dit te meer omdat het beeld van een open en pluriforme samenleving, anders dan die van de negentiende eeuw, geen van bovenaf opgelegd patroon is, maar een perspectief

in ontwikkeling, dat vanuit de samenleving zelf moet worden ingevuld en waargemaakt. De herontdekking van de stad en daarmee de herontdekking van de gezamenlijkheid berust op andere noemers dan die in vroegere tijden. Deze herontdekking mag derhalve niet leiden tot de restauratie van de 'Kulturlüge'.

Zoals Walter Benjamin al stelde, zal daar waar nieuwe groepen deel gaan nemen aan de cultuur, niet alleen het gezicht van de cultuur veranderen, maar ook de wijze van deelname.

Ook de positie van de beeldende kunst en die van de beeldend kunstenaar is derhalve een andere geworden.

Voor 'de denker met de handen' die zich kon permitteren te opereren binnen de verantwoordelijkheid van derden, is geen plaats meer.

Dit laatste heeft ook gevolgen voor de opdrachtgever.

Daar waar de opdrachtnemer de verantwoordelijkheid neemt voor hetgeen hij onderneemt, dient de opdrachtgever hem die ruimte te laten en dient hij hem vanuit dat gegeven te beoordelen.

Een open samenleving is slechts gediend bij kunstwerken waarvoor de maker zich verantwoordelijk weet en waarvoor hij verantwoording wil afleggen. Zij heeft geen boodschap aan produkten die door middel van dirigisme tot stand gekomen zijn.

APPENDIX III

de
hedendaagse stad
en de
'roots'
van nieuwegein

In de tweede helft van de negentiende eeuw leiden de onmenselijke omstandigheden waaronder de industrie-arbeiders leven tot de eerste corrigerende maatregelen. Er ontstaan incidenteel de eerste, weliswaar uiterst summiere woon- en werkvoorschriften. Deze ontwikkeling loopt parallel met de eerste aanzetten tot regelgeving ten aanzien van kinderarbeid, gezondheidszorg en leerplicht.

In Amsterdam wonen rond 1860 100.000 mensen in krotten, onder wie 25.000 in donkere vochtige kelders. De stad telt dan 250.000 inwoners.

Ook op het platteland leeft het proletariaat als paria, als uitgestoten uit de samenleving. Huisvesting, kleding en voeding zijn even erbarmelijk als in de stad. Mensen wonen in hutten-kolonies; zelf gemaakte huizen, opgebouwd uit takken en afgedekt met leem en plaggen.

In die zelfde periode schrijft Jaques Offenbach zijn Orpheus in de onderwereld, Johann Strauss zijn An Der Schönen blauen Donau en wordt in Parijs het pompeuze opera gebouw van Jean Louis Garnier in gebruik genomen.

De mensheid leeft in een volledig gespleten wereld. Van het merendeel van de cultuurdragers, evenals van het merendeel van het kunst-minnend publiek heeft het gewone volk weinig te verwachten.

Dit gegeven heeft tot in lengte van jaren verregaande consequenties. Te lang hebben

architectuur, stedenbouw en beeldende kunst een maatschappij bevestigde rol vervuld. In een opwelling van revolutionaire bevoegdheid schrijft Henry van de Velde weliswaar *"En de decadenten worden strijders. Zij storten zich in het kolkend rumoer van een menigte op weg naar een glorieuze, zekere toekomst"* (1894), maar dat neemt niet weg dat het merendeel der decadenten zich daarin niet herkennen.

Een kenmerkend voorbeeld voor de verwijdering tussen bouwkunst en bouwkunde is het manifest van de Nederlandse architectengroep 'de 8' (1927).

De groepsleden wensen zich in te zetten voor de bouw-wetenschap en niet voor de bouwkunst. Zij noemen zich beeldend-bedrijfsorganisator. Hun opstelling is anti-esthetisch, anti-dramatisch en anti-kubistisch.

De groep is tegen "wereld-architectuur, ontsproten aan de vormwellust van getalenteerde individuen". Een functioneel doch lelijk gebouw krijgt de voorkeur boven een mooi doch op andere dan functionele noemers ontworpen bouwwerk.

In principe een onzinnige schijn-tegenstelling.

Deze opstelling, achteraf bezien verklaarbaar, heeft echter voor menig stedenbouwkundige, architect en opdrachtgever als een alibi gewerkt; als dekmantel voor talentloosheid, onbetrokkenheid en luiheid. Over dit alibi schrijft Aldo van Eijk *"wanneer een waar kunstenaar van de 'schoonheid' als einddoel afziet, dan is dat alleen daarom niet absurd om dat het eindresultaat toch 'schoon' zal worden. Maar dat wil niet zeggen, dat zij, die ternauwernood kunstenaar zijn, zich als dekking het anti schoonheidsverhaal mogen aanmatigen om er ieder matig resultaat mee te rechtvaardigen"* (citaat uit 'de bal kaatst terug', Forum 1958)

Terug naar het nieuwe bouwen!

Het nieuwe bouwen en daarmee de organisatie en stedenbouw van de functionele stad, probeert in eerste instantie een antwoord te geven op de vernederende woon- en werksituatie van de 'nieuwe klasse'.

'De functionele stad' is die van de gewijzigde maatschappelijke verhoudingen.

De functionele stad heeft vele vaders en moeders en zelfs vele grootouders.

Ter wille van de overzichtelijkheid is dit voorgelicht onderverdeeld in twee categorieën

De negentiende eeuwse stad. Praag, gezicht op het Wenceslasplein. Wenen, parlamentsgebouw gezien vanaf de Burgring. Boedapest, ruitersstandbeeld voor het voormalig koninklijk paleis. De beeldende kunst, symbool van het openbare leven is onafscheidbaar verbonden met het beeld van de stad.

rieën: de Pré Urbanisten (grootouders) en de Urbanisten (ouders).

Binnen beide categorieën dienen zich twee richtingen aan, de culturalisten en de progressivisten.

Binnen de Pré Urbanisten behoren Robert Owen (1771-1858), Fourier (1772-1837) en Proudhon (1809-1865) tot de progressivisten en Ruskin en Morris tot de culturalisten.

Owen sticht in Schotland een model-dorp voor arbeiders. Het wordt ontwikkeld op basis van een produktie-gemeenschap met een soort gesloten economische systeem waarbij industriële produkten en agrarische produkten elkaar aanvullen.

In deze woon-gemeenschap gelden regels met betrekking tot arbeidsduur, vrije tijd en kinderarbeid (1807)

Fourrier en Proudhon zijn pré socialisten of zo men wil utopistisch socialisten.

Ze zijn voorstanders van gedemocratiseerd eigendom, te realiseren door middel van coöperaties.

Dit eigendom dient volgens Proudhon beheerd te worden door de 'Banque du Peuple'.

Ruskin en Morris prediken de 'Gothic revival'. Ze zijn sociaalvoelend maar à politiek. Maatschappelijke hervormingen dienen zich volgens hen te ontwikkelen volgens de regels van ethiek en moraal.

Zij verzetten zich tegen mechanisering en verdergaande arbeidsdeling.

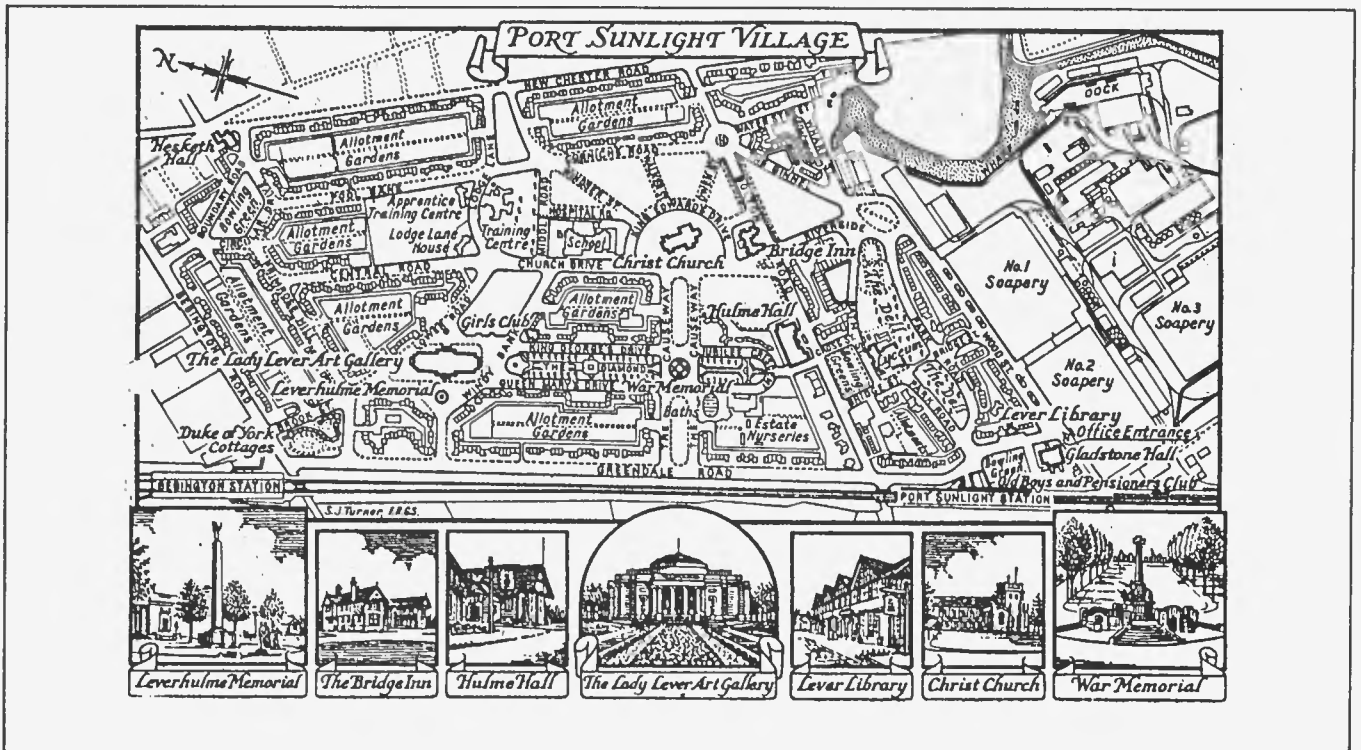
Ze zoeken hun heil in de herwaardering van het ambacht en willen terug naar een middeleeuwse samenleving.

Wat de generatie van de Urbanisten betreft valt een zelfde scheiding van geesten waar te nemen. Camillo Sitte en Ebenezer Howard behoren tot de culturalisten terwijl Tony Garnier, Le Corbusier, Gropius en Hilberseimer tot de progressivisten gerekend worden.

Camillo Sitte krijgt bekendheid met zijn boek 'Der Städtebau nach seinem Künstlerische Grundsätzen'.

Howard, de vader van de tuinstad, wordt beroemd vanwege zijn boek 'Tomorrow, a peaceful path of real reform'.

Kenmerkend voor de Urbanisten van het eerste uur is hun streven om via theoretische modellen voorbeelden aan te dragen ten behoeve van de ontwikkeling van de toekomstige stad. Zij doen dit zowel via publikaties als via het ontwikkelen van stedenbouwkundige plannen, veelal met een utopisch karakter. Voorbeelden zijn, naast de reeds genoemde publikatie van Howard over de tuinstad de 'Cité Industrielle' van Tony Carnier (1904), 'La ville radieuse' van Le Corbusier (1922), het plan van Algiers (1930) eveneens van Le Corbusier en de plannen van Hilberseimer, uitgewerkt in zijn boek 'Grosstadtarchitectuur'

Men kan zich echter afvragen in hoeverre en op welke noemers hun plannen van invloed zijn geweest bij de bouw van nieuwe steden of stadsuitbreidingen. Dat die invloed er geweest is, is ontegenzeggelijk.

Ogenschijnlijk is de invloed van mensen als Mies van der Rohe, Gropius en Hilberseimer onmiskenbaar. De eerste de beste stadsuitbreiding uit de na-oorlogse jaren, waar ter wereld ook gebouwd, bevestigt dat vermoeden.

Men herkent er het principe van de scheiding van wonen, werken en recreatie, de over-aanwezigheid van verkeerswegen, de keurig in gelid opgestelde woonblokken, de eenzame flats, hoog oprijzend boven de andere bebouwing, enzovoort.

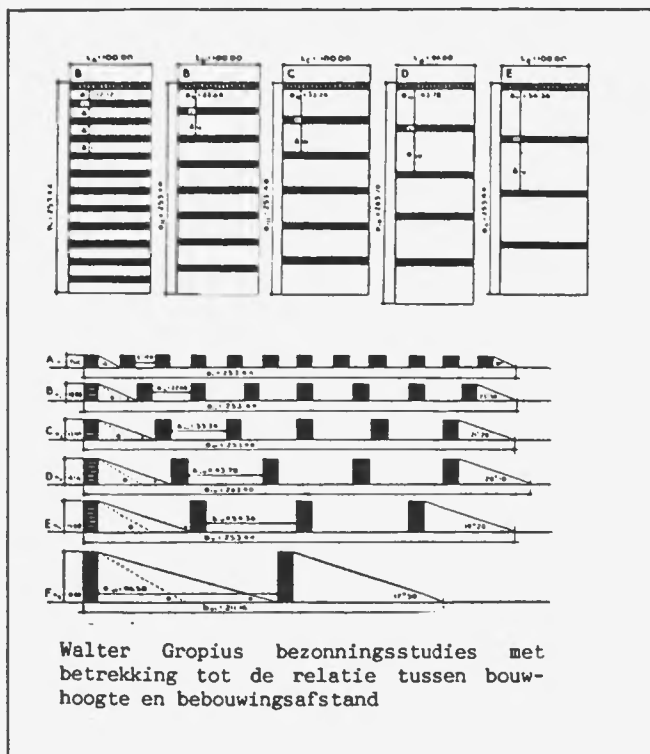
De vraag dient zich desalniettemin aan of, en in hoeverre de plannenmakers van weleer aansprakelijk zijn voor de bouw van na 1945 en voor alles wat daarbij is mis gegaan. Is hun erfgoed in verkeerde handen gekomen? Was er iets mis met het maatschappelijk draagvlak en zo ja hoe kon dat gebeuren?

Heel anders ligt het met het erfgoed van Ebenezer Howard.

Onder de Urbanisten van het eerste uur is hij de meest pragmatische. Hij gaat uit van de bestaande klasse-maatschappij en loopt vooruit op de mogelijke rek binnen dat systeem. De tuinstad-formule blijkt een gat in de markt te zijn. De formule geniet een brede herkenning bij zowel de, terug naar de natuur beweging, de artsen en hygiënisten, sociaal democraten, kunstenaarsgroeperingen en anderen. Dat wat tot voor kort slechts was weggelegd voor de rijken blijkt nu voor grotere groepen binnen handbereik. Met zijn tuinstad-ideaal haakt Howard in op de ontsluiting van het platteland, mogelijk geworden door de komst van de spoorwegen. Zijn 'Peaceful path of real reform' appelleert aan de schilderachtigheid van de Engelse tuin-voorstedes, ver weg van de grote stad, ver weg van kommer en kwel, van de stank, lawaai en sociale misstanden.

Gaan de utopisch-socialisten uit de periode van het Pré Urbanisme nog uit van een samenlevingsideaal waarin algemeen belang en persoonlijk belang samen vallen, de ideeën van Howard zijn individualistisch getint. Elk individu kan zijn/haar eigen leefomgeving scheppen en ieder heeft een eigen stukje grond in beheer.

In de optiek van Howard dient de tuinstad gebaseerd te zijn op maatschappelijk eigendom en geëxploiteerd te worden door een maatschappij tot nut van het algemeen.

Deze keuze berust niet op een ideaal maar komt voort uit een pragmatische benadering.

De stad dient in het open landschap te liggen en een gemiddelde inwonertal van 30.000 te tellen.

Omdat de tuinstad aanslaat bij brede lagen van de bevolking wordt zij, afhankelijk van de betreffende bevolkingsgroep, in vele varianten verwezenlijkt.

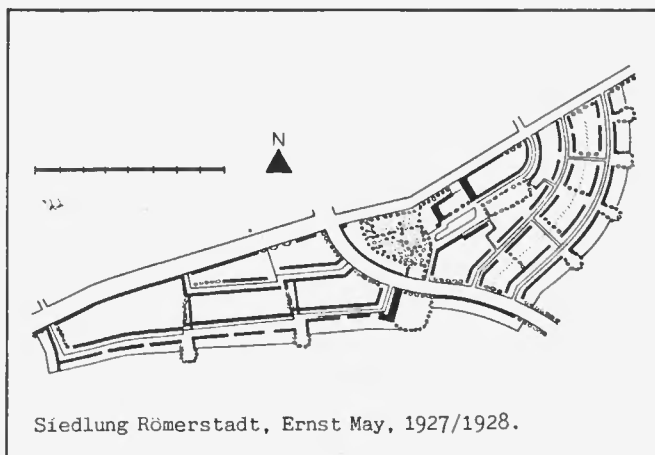
Wat deze varianten gemeen hebben, is de wereldvreemde dagdroom met betrekking tot de relatie mens-natuur en de consequenties daarvan voor de relatie mens-mens.

Belangrijk voor de ontwikkelingsmogelijkheden van de tuinstad, beter gezegd de tuin-voorstad, is de rol van de gemeente. De gemeente zorgt ervoor dat zij zelf over bouwterreinen kan beschikken en deze in de vorm van erfpacht ter beschikking kan stellen aan coöperaties of woningbouwverenigingen.

Op die manier is het mogelijk, het ontwerp-proces in één hand te houden. Zo kan de wijk tot beeld-drager worden van de, aan de opzet van de wijk ten grondslag liggende woon-, leef- en/of maatschappij-opvatting.

Voorbeelden zijn de Siedlung Römerstadt in Frankfurt, Onkel Toms Hüte in Berlijn, Betondorp in Amsterdam en Oud Mathenesse in Rotterdam.

De ontwikkeling naar de volwaardige tuinstad komt pas na 1945 op grote schaal tot

wasdom. Dit wordt mogelijk door de zogenaamde New Towns.

Evenals de tuinstad van Howard komen ze het eerst in Engeland tot stand.

Het overloop problemen dat zich in Nederland pas in de jaren zestig voordoet, dient zich al twintig jaar eerder aan in Engeland.

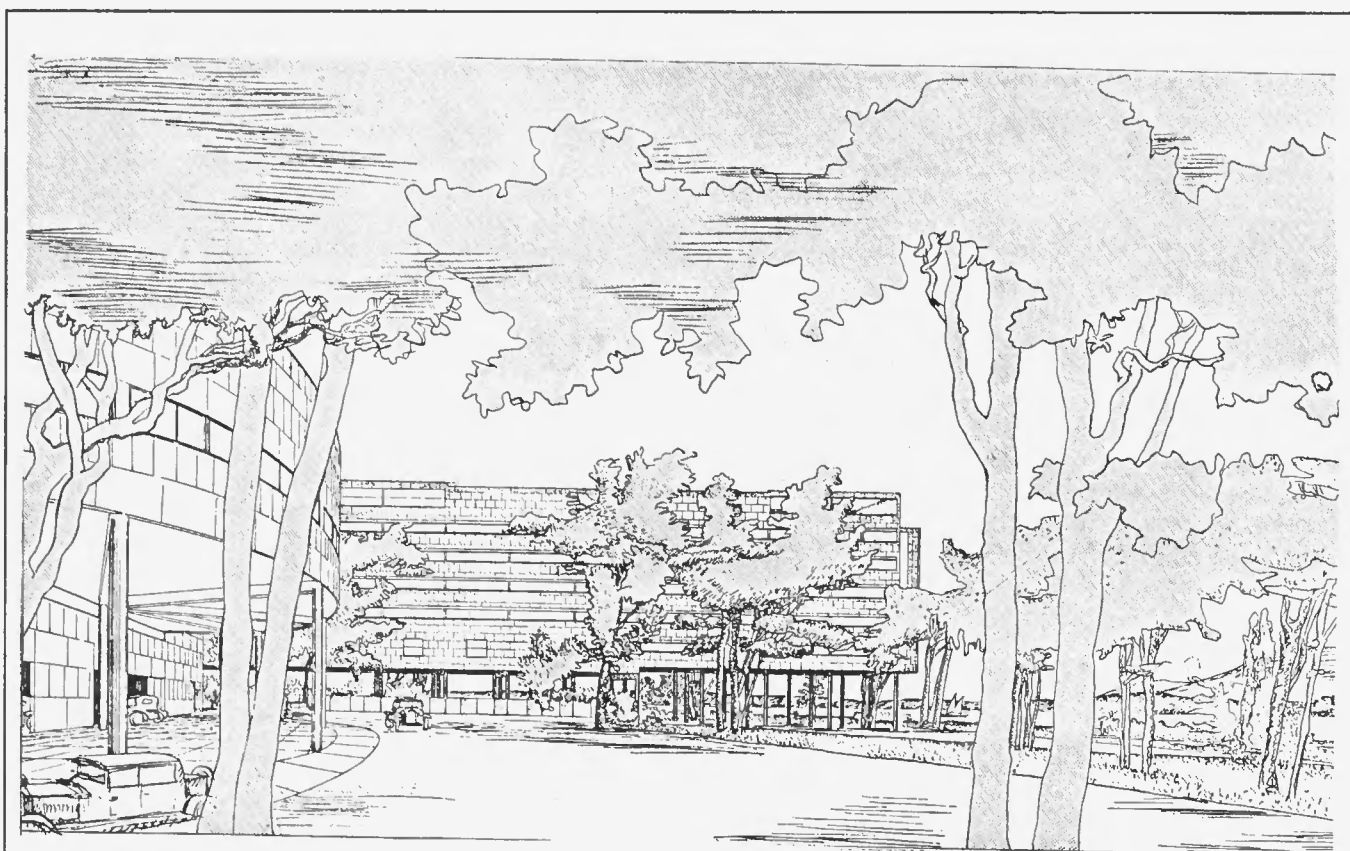
De New Towns worden gekenmerkt door een spinnwebstructuur met in het hart het stadscentrum. Verbindingswegen leiden naar rondom gelegen clusters van kleine, naar binnen gekeerde woonwijken. Ze vormen geen onderdeel van de (openbare) stad maar fun-

geren als min of meer gesloten eenheden. Naast kenmerken van de tuinstad vertonen ze ook duidelijk C.I.A.M. karakteristieken. (C.I.A.M. = internationale beweging van functionaristen). Eén daarvan is de scheiding van wonen, werken en recreëren. Nieuwegein wordt ontwikkeld vanuit dit principe en vertoont er derhalve de kenmerken van.

Er werd reeds verwezen naar de stedenbouwkundige plannen van Garnier en Le Corbusier. In tegenstelling tot Howard krijgen beiden - ondanks de faam die de twee ontwerpers bij een groep van bewonderaars genieten - niet het grote publiek mee. Hun concept blijkt niet die weerklank op te roepen die de tuinstad-idylle te weeg brengt. Het blijken grotendeels papieren plannen.

Desalniettemin vertonen de uitgangspunten van de beide concepten duidelijke parallellen. Wat Howard, Garnier en Le Corbusier bindt, is hun plaatsbepaling tot het landschap.

In de uitgangspunten van zowel Howard, Garnier als Le Corbusier neemt de relatie tot het landschap een centrale plaats in. Daarnaast wordt de dialoog met het landschap,

Le Corbusier, Palais des Nations Genève, 1927/1928.

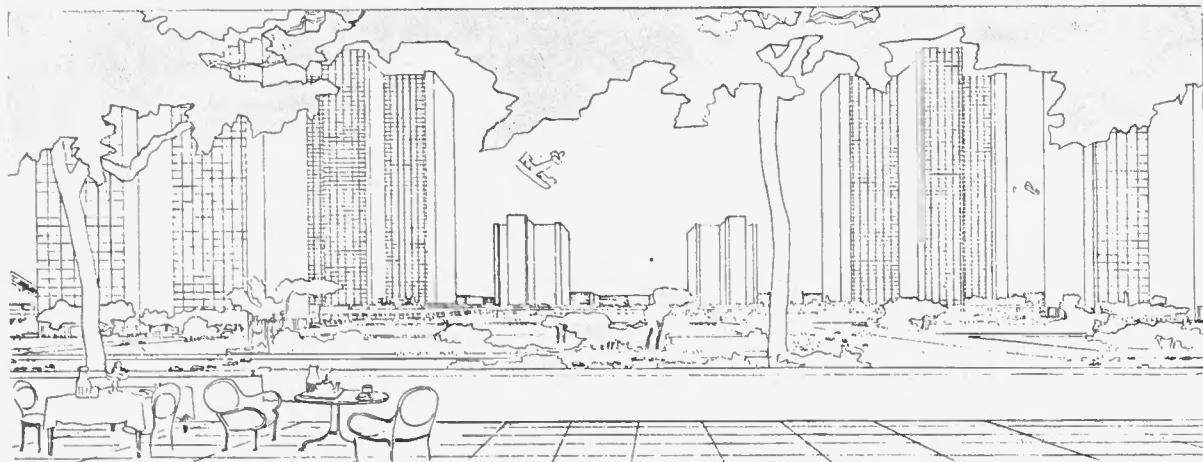
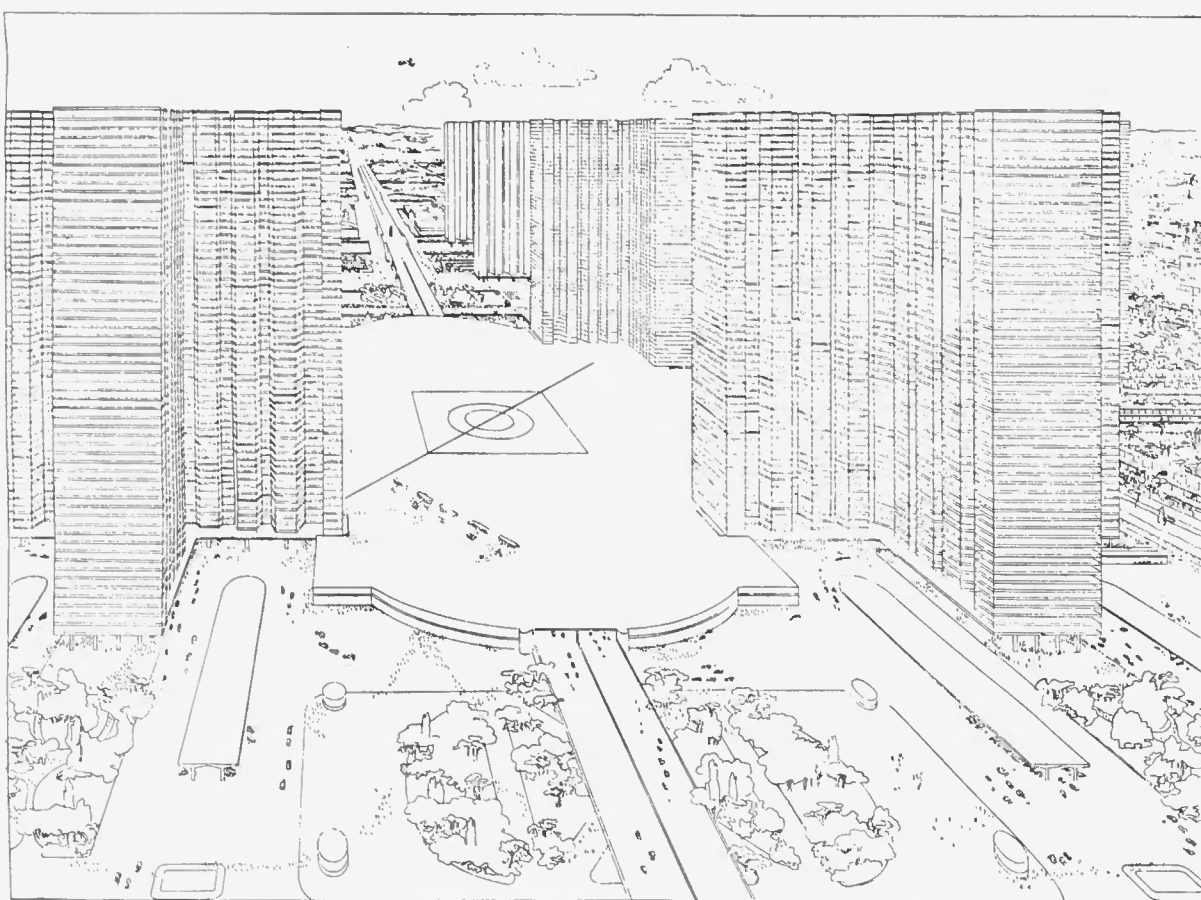
zowel bij Garnier en Le Corbusier als bij Howard, hoe verschillend ook, vanuit een romantisch wereldbeeld gevoed. Waarin zij verschillen is de idyllische (Howard) en de klassieke benadering (Garnier en Le Corbusier).

Dit verschil in optiek komt tot uitdrukking in de keuze voor een op dorpse wijze gestructureerd samenlevingsverband (Howard) en een stedelijk samenlevingsverband (Garnier en Le Corbusier). De keuze voor het dorp dat opgenomen is in het landschap, of

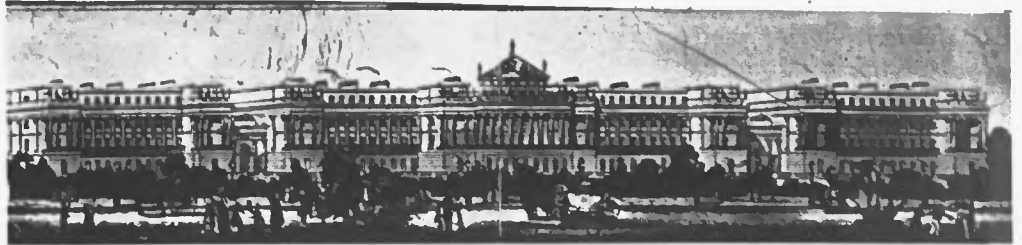
de stad die zich profileert in confrontatie met het landschap.

In het eerste geval is gekozen voor de samenklank van de twee-eenheid, in het tweede, voor een confrontatie van twee, tegenover elkaar geplaatste grootheden; de eenheid binnen de tegenstellingen.

Eind negentiende eeuw staat het begrip stad echter in een negatief licht en is het synoniem aan armoede, stank, ellende, criminaliteit, revolutie en verderf. Het 'buiten wonen' staat daarentegen model voor het tegenbeeld.

Le Courbusier, Une ville contemporaine, 1922.

Londen John Nash bebouwing rond het Regent Park (1827).

Bath. Engeland. Deel-plattegrond van Bath met rechtsboven het curcus en linksboven het Royal Crescent (1775).

Bath was van oorsprong een Romeinse nederzetting en dankt haar naam aan de geneeskrachtige baden.

Na de Romeinen raakte het in de vergetelheid. In de achttiende eeuw kwam het opnieuw tot leven daar de Engelse koningen er zich gingen vestigen. Het werd een van hun zomerresidenties.

Ten behoeve van de nieuwe functie hebben vader en zoon Wood de stad gerestylet en uitgebreid.

Het is boeiend te zien hoe een middeleeuws stadje in korte tijd een achttiende eeuwse gezicht krijgt. Het ging hier niet alleen om cosmetische veranderingen maar ook om structurele ingrepen.

Het Royaal Crescent is een woningbouwcomplex met daarin ondergebracht 30 woningen, bestemd voor de hofhouding van de koning. Het vormt een markante confrontatie tussen stad en landschap. Het Regent Park behoort tot één van de eerste, als zodanig aangelegde stadsparken.

Gezicht vanuit het landschap op de bebouwing van het Crescent.

Dit beeld leidt tot een vertekening die het bijna onmogelijk maakt om het begrip stad nog positief te laden. Het gevolg is dan ook dat alle aandacht zich richt op de alternatieven die vanuit de tuinstad-formule ontwikkeld worden.

Het aanbod van Garnier en Le Corbusier blijft dan ook op de plank liggen en was tot voor kort slechts onderwerp van academische bespiegelingen.

Het tij keert echter. De roep om de stad en daarmee de roep om een stedelijk alternatief wordt duidelijker.

De herkenning van en de heroriëntatie op de stedelijke cultuur levert zowel een nieuw zicht op de kwaliteiten van de oude steden op, als op de plannen van de eerste generatie Urbanisten. Zo blijkt werk van genoemde Urbanisten, in het bijzonder dat van Le Corbusier, te berusten op fundamentele raakvlakken met de traditie van de stedenbouw. Een halve eeuw eerder had men daar nauwelijks oog voor.

Zoals ook in de zestiende, achttiende en negentiende eeuw gebeurde, blijkt Le Corbusier een nieuw en spraakmakend hoofdstuk toegevoegd te hebben aan deze traditie. Geworteld in die traditie, geeft hij de stad een nieuw, naar vandaag verwijzend gezicht.

In het verlengde van John Wood jr. plaatst hij de stad tegenover het landschap en geeft hij aan die relatie een nieuwe dimensie. De wijze waarop Le Corbusier zijn gebouwen de confrontatie laat aangaan met het landschap roept herinneringen op aan het Royal Crescent in Bath. Het landschap geldt hier als evenwaardige tegenpool.

Geen liefvalligheid, geen idylle maar wel respect, het respect voor het anders zijn, gericht op de kwaliteit van een zinvolle coëxistentie.

Markant voorbeeld van dit meerpolig stadsconcept is het plan van Algiers uit 1930. Het is echter ook te herkennen in de wijze waarop hij zijn gebouwen in het landschap inplant.

Waar mogelijk zoekt hij een plek op, waar het landschap het sterkst is en gaat hij vanuit die context de confrontatie aan.

Dat geldt zowel voor de Habitation te Marseille, de kerk in Ronchamp als voor het Klooster la Tourette in Eveux.

De confrontatie met het landschap verlangt niet alleen een goed organisatieplan maar ook een sterk beeldplan.

Dit beeldplan behoort dan ook tot één van de wezens kenmerken van het stedenbouwkundig concept.

De coëxistentie-kwaliteit geldt ook voor de onderlinge confrontatie tussen het beeldplan, het organisatieplan en het verkeersafwikkelingsplan.

nabeschuwing

Het ontbreken van een beeldplan behoort tot de mankementen van het stedenbouwkundig concept voor Nieuwegein. Dit wordt hier niet geschreven om opnieuw zout in de wonden te strooien, maar vanuit de overtuiging dat het alsnog zin heeft zo'n beeldplan te maken.

Dit mede omdat Nieuwegein nog maar twintig jaar oud is en derhalve aan het begin staat van een lange geschiedenis. In een voortdurend vernieuwingsproces zal ze moeten doorbouwen aan haar toekomst.

Dit beeldplan is niet alleen nodig als referentiekader voor toekomstige ontwikkelingen en ter veiligstelling van toekomstige kwaliteiten, maar ook ten behoeve van de profilering van de huidige verworvenheden.

Een voordeel van Nieuwegein is overigens dat het ruim in de jas zit en er binnen het tot nu toe bebouwde gebied nog heel wat kan gebeuren.

Een zinvolle confrontatie tussen de pluspunten van de tuinstad en die van, de nieuwe, stedelijke impuls, zou een hoogwaardige leefmilieu kunnen opleveren. Die van de meerduidige pluriforme stad.

De toekomst van Nieuwegein kan er dus rooskleurig uit zien (IF YOU WANT IT).

COLOFON

Uitgave: Bureau Welzijn gemeente Nieuwegein
Tekst: Arnaud Beerends
Fotografie/vormgeving: Arnaud Beerends
Eindredactie: Hugo van de Logt
Druk omslag: Drukteam Laren (N.H.)
Druk binnenwerk: Huisdrukkerij gemeente
Nieuwegein
Oplage: 300 exemplaren

De totstandkoming van dit boekwerkje werd mede mogelijk gemaakt door een subsidie van Provincie Utrecht.

OPDRACHTOMSCHRIJVING

De gemeente Nieuwegein dient een hecht kader (ook wel masterplan genoemd) te ontwikkelen waarbinnen de toepassing van beeldende kunst de komende jaren vorm moet krijgen. Als onderdeel van dit masterplan moet een zogeheten 'overall visie' ontwikkeld worden. Dit behelst een nieuwe visie op de toepassing van beeldende kunst in geheel Nieuwegein, met inbegrip van de nog te bouwen woon- en werkgelegenheidsgebieden.

Het masterplan dient de volgende onderdelen te bevatten:

- een nota van uitgangspunten;
- een visuele analyse;
- een beeldend programma.

Het masterplan (inclusief de genoemde 'overall visie') moet een hecht raamwerk bieden ten behoeve van de uitvoering van het gemeentelijk opdrachten- en/of aankoopbeleid. Het dient voorzien te zijn van een dekkingsplan, een kostenraming en een tijdsfasering (vijfjarenplan).

Tijdens het opstellen van het plan zal overleg noodzakelijk zijn met betreffende ambtelijke afdelingen, te weten het bureau Welzijn, de afdeling Stedebouw en het Grondbedrijf.

Het masterplan dient gefaseerd tot stand te komen. Tussentijdse raadpleging dient plaats te hebben na:

- a afronding visuele analyse en nota van uitgangspunten;
- b afronding van het concept beeldend programma.